

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE TAĞYİR KAVRAMININ
SEMANTİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN

Ali YILDIRIM

ELAZIĞ – 2014

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA TAĞYİR KAVRAMININ SEMANTİK ANALİZİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Ali YILDIRIM

Jürimiz, .../01/2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulmuştur.

Jüri Üyeleri:

- 1.Prof. Dr. Adem TUTAR
- 2.Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI
- 3.Prof. Dr. İsmail ERDOĞAN
- 4.
- 5.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kur'an-ı Kerim'de Tağyir Kavramının Semantik Analizi

Ali YILDIRIM

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Elazığ - 2014, Sayfa: VIII + 59

Bir toplumun dili o toplumun dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu nedenle dilde meydana gelen değişim o toplumun dünya görüşünde meydana gelen değişimi yansıtmaktadır. Kur'an-ı Kerim de indiği toplumun dili olan Arapçayı kullanmıştır. Vahiy dili kullandığı kelimeleri kendi inanç yapısının semantik alanı içinde yeni bir anlam ile buluşturmuştur.

Kur'an'daki önemli kavramlardan birisi olan '*tağyir*'in hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmek, ilâhî hitabın anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu tespit, kavramın metin içi ve metin dışı bağlamını dikkate almak ile mümkün olacaktır. Kelimenin ilk anlamından başlayarak vahiy sürecinde kazanmış olduğu yeni anlamlara geçişinin seyrini bilmek sözden kastedileni anlamamızı sağlayacaktır. Ayrıca bu kavrama müfessirlerin bakışı da verilecek tağyirin anlamı ve mahiyeti hakkında geniş bilgi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tağyir, Semantik, Birey, Toplum.

ABSTRACT

Master Thesis

Quran The Holy Quran is the stone wool Semantic Analysis of the Concept

Ali YILDIRIM

The University of Firat

Social Sciences Institue

The Department of Basic İslamic Sciences

Commentary (Tafseer) Branch

Elazığ-2014, Page: VIII + 59

Language of each society reflects its world-view. That is the reason why changes in language reflects changes in the world-view of the same society. In Holy Qur'an Arabic, the language of the society to which it sent for is used. The words used in theological language includes the cultural codes of the refused belief system. Revelation language collected the words that it use with the semantic field of their own belief system and changed them into new meanings.

To determine the different meanings of one of the most important term the 'tağyir' in Holy Qur'an will be helpful to in understanding the theological adres. This determination will be possible in condition of giving importance to the textual and social background of the meaning of this term. Beginning from the first usage of the word and by knowing the history of its transition to the gaining the new meanings will be helpfull for us to understand what aimed by this word. In addition, Islamic thinkers' outlook on this term will be explained and extensive information about the meaning and importance of 'the stone wool ' will be presented.

Key Words: Quran, The stone wool, Semantic, İndividual, Society.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUR’AN-I KERİM’DE TAĞYİR KAVRAMI	5
1.1.Lügat Yönünden Tağyir Kavramı.....	5
1.1.1. Tağyir Kavramının Sözlük Anlamı.....	5
1.1.2. Tağyir Kavramının İstilahi Anlamı.....	5
1.1.3. Tağyir Kavramıyla Yakın Anlamlı Kelimeler	12
1.1.3.1. Tebdil	12
1.1.3.2.Tahrif	13
1.1.3.3.Tahvil	16
1.1.3.4.İnkılâp	17
1.1.3. 5. Müdavele	18
1.1.3.6. Tasrif.....	19
1.1. 3.7. Sünnetullah	20
1.1.4. Genel Değerlendirme	22

İKİNCİ BÖLÜM

2. “TAĞYİR” KAVRAMININ KUR’AN’DA KULLANILIŞI	23
2.1.Kur’an-ı Kerimde Tağyir Kavramı	23
2.1.1. Tağyirin İlgili Ayetlerde Kullanılışı	23
2.1.2. Kur’an’da “Tağyir” Kavramıyla İlgili Ayetlere Tefsircilerin Yaklaşımları .	25
2.1.3. Kur’an’a Göre Tağyirin Sebepleri	36
2.1.3.1. Haddi Aşma	36
2.1.3.2. Kibir	38
2.1.3.3. Dünya Sevgisi	40
2.1.3.4. Nimete Karşı Nankörlük	41
2.1.3.5. İrtidad.....	42

2.1.3.6. Nisyân	43
2.1.4. Kur'an'ın Cevaz Verdiği Tağyir	47
2.1.5. Kur'an'ın Cevaz Vermediği Tağyir	50
2.1.6. Genel Değerlendirme	52
SONUÇ	54
BİBLİYOGRAFYA	57
ÖZGEÇMİŞ	59

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim nüzulünden kıyamete kadar tüm insanlar için bir hidayet kaynağıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ebedi âleme irtihalinden itibaren Kur'an'ı anlama, anlamlandırma, tefsir etme ve yorumlama çalışmaları da başlamıştır.

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı anlama ve anlamlandırma bir problem veya farklı bir anlama olsa, durum Allah Resulüne hemen arz edilir, O da doğru olan anlam ya da anlamları beyan ederdi ve sonuçta, ihtilaf kalmazdı. Hz. Peygamber döneminden sonra böyle bir anlama ve anlamlandırma imkânı kalmadığı için farklı yorumlar ve anlayışlar zamanla artarak günümüze kadar gelmiştir.

Kur'an'ın anlaşılmasında lafzın büyük bir öneme sahip olduğu tefsirciler tarafından dile getirilen bir gerçektir. Kur'an'ın anlaşılmasının esas alındığı ve anlam/anlamlandırmanın olduğu her yerde anlam bilimin olduğu varsayılacak olursa dilsel tahlillere ilk nüzul ortamından itibaren ihtiyaç duyulduğu müşahede edilir.

Son yıllarda Kur'an'ı anlama üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise bu araştırmaların büyük bir kısmının “*semantik*” tahliller üzerine yoğunlaştığı görülür. Semantik tahlillerin incelenen kelime veya kavramın Kur'an'daki anlamlarını bütüncül bir şekilde ortaya koymada yeni bir metot sunması bu alana yönelik ilgede önemli bir yere sahiptir. Tarihi süreç içerisinde tefsir geleneğinde de kavramlar üzerine çokça çalışmalar yapılmıştır. Tefsir geleneğinde bir kelimenin Kur'an'ın farklı ayetlerinde farklı anlamlara gelmesi (Vücut) ve farklı kelimelerin aynı anlamda kullanılması (Nezair) olarak anlamlandırılan kavramlar üzerinden yapılan bu çalışmalar ve Kur'an'daki bilinmeyen kelimeleri ele alıp, o kelimelerin kökeni ve anlamını ortaya koyan ‘Garibu’l-Kur’an’ çalışmaları da bir nevi semantik tahliller içerir.

Bununla birlikte yapılan bu çalışmalar bir bütün halinde semantiği kapsamamaktadır. Daha çok semantik analizlerin bir aşaması olan etimoloji/kökbilim üzerinde yoğunlaşmaktadır. Semantik ise etimoloji de içine alan bir anlamlandırma gayretidir. Bu nedenle konuya yeni bir bakış açısı sunan Semantik analiz yöntemi günümüz tefsir çalışmalarında kendisine çokça başvurulmuş bir metot olmuştur.

İşte biz de bu çalışmamızda ‘Kur’an’da Tağyir Kavramını’ semantik bir analize tabi tutarak, kavramın kökeni, türevleri ve kavramın Kur’an ayetlerinde kullanıldığı anlamları ele almayı amaçlamaktayız.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde tağyir kavramının tanımını ve bu kavramla eş anlamlı diğer kavramların bir mukayesesini yaptık. İkinci bölümde “*tağyir*” kavramının Kur’an-ı Kerim’de geçtiği ayetleri tespit edip bu ayetlerdeki tağyir kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığını ifade etmeye çalıştık. Çalışma sonuç bölümü ve bibliyografya ile son bulmaktadır.

Çalışmamız esnasında yardımlarını bizden esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Ali YILDIRIM

Elazığ 2015

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
a.g.e.	: Adı geçen eser
ark.	: Arkadaşları
b.	: bin
bs.	: Basım
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
h.	: Hicri
MÜİFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Mad.	: Maddesi
Neş.	: Neşriyat
s.	: Sayfa Numarası
sad.	: Sadeleştirilenler
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Trs.	: Tarihsiz
Vb.	: Ve benzerleri
Vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayın

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışmanın konusu; tağyir kavramının Kur'an'daki anlamlarının semantik açıdan incelenmesidir. İslam tarihinin geçmiş asırlardaki olayları açık bir şekilde göstermektedir ki Allah Teâlâ, İslam ümmetinin içinde bulunduğu izzet, kuvvet, refah, ilim vb. nimetleri, ancak onlar kendi hallerini değiştirip, dinlerini ihmal ettikten, Peygamberlerinin (s.a.s) sünnetini terk edip, ahlâken kötüleşerek aralarında büyük günahlar yayıldıktan sonra değiştirmiştir. Biz de çalışmamızda Allah Teâlâ'nın verdiği nimetleri geri almasına sebep olan hali ifade eden tağyir kavramını incelemeye çalışacağız. Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e vahyetmesi ve onun bu vahyi tebliği ile İslam toplumu ortaya çıkmış; dolayısı ile varlık nedeni, vahiy olan bir toplum olmuştur. Bu toplum vahyin ihtiva ettiği mükellefiyetleri yerine getirmekle var olduğu için onun varlığını devam ettirmesi de vahiy ile anlamaya dayalı bir irtibatı muhafazaya bağlı olarak gelişmiştir. Vahiy insanlara lisani olarak ulaşan bir mesaj olduğu için vahyin anlaşılması her zaman lisani olanın anlaşılmasına bağlı olmuştur.

Bu nedenle çalışmamızda ele aldığımız 'tağyir' kavramının tanımlarına öncelikle yer verilmiştir. Ayrıca tağyirle eş anlam ilişkisine sahip kavramların tağyir kavramıyla olan bağlantılarına da değinilmiştir.

Çalışmanın bir diğer aşamasında kavramın Kur'an'da kullanıldığı alanlar tespit edilmiş ve kavramın geçtiği ayetler tefsircilerin açıklamaları doğrultusunda ele alınmıştır. Ayrıca tağyire neden olan sebepler üzerinde de durulmuştur.

2.Araştırmanın Amacı

Kur'an-ı Kerim, nazil olduğu dönemdeki Arap toplumunun inançlarını, zihni tasavvurlarını, yaşayışlarını "ilahi vahiy" çerçevesinde büyük çapta yeniden vücuda getirmiş ve ıslah etmiştir. Yüce Allah'ın insanlığa hitap etmiş olması ve bu hitabın lisani olarak bizim elimizde bulunması, alışıldığı için söylenmesi kolay olmakla birlikte, kavranması ve kavrandığı zaman da gereğince amel edilmesi, ilk bakışta görüldüğü kadar kolay değildir. Bunu fark etmenin zorunlu neticelerinden birisi, dil araştırmalarına yönelmek ve dil ile din arasındaki irtibatı tesis etmeye çalışmak gerekmektedir.

Hiç şüphesiz böyle bir çalışmadaki ilk amaç, Kur'an'ı ve vermek istediği mesajı daha iyi anlayabilmektir. Kur'an-ı Kerim'de kullanılan birçok kavram zamanla kelime anlamlarının ötesinde kendine has bir anlam alanı içerisinde kullanılır. Kur'an'ın anlaşılmasında lafzın büyük bir öneme sahip olduğu tefsirciler tarafından dile getirilen bir gerçektir. Kur'an'ın anlaşılmasının esas alındığı ve anlam/anlamlandırmanın olduğu her yerde anlam biliminin olduğu varsayılacak olursa dilsel tahlillere ilk nüzul ortamından itibaren ihtiyaç duyulduğu müşahede edilir. Bu çalışmada da Kur'an'da geçen kavramlardan biri olan 'tağyir' kavramının bütün bu yönleriyle bu bilgiler ışığında ele alınması ve açıklanması amaçlanmaktadır. Böylece Kur'an-ı Kerim'in, günümüz insanına daha doğru bir şekilde aktarılabilmesi için taşıdığı kavramların analizine olan ihtiyaçtan hareketle, tağyir semantik analizini ele alarak, Kur'an'ı anlama çabasına mütevazı bir katkı sağlama amacını hedefledik.

3.Araştırmanın Metodu

Kur'an'daki kavramların daha iyi anlaşılabilmesi, Kur'an sistemindeki kavramlar ağına hakkıyla vakıf olmaya ve bu kavramları Kur'an konteksti içerisinde değerlendirmeye bağlıdır. Biz de bu araştırmamızda semantik ilminin verilerinden istifa de ederek, Kur'an-ı Kerim'de tağyir kavramının semantik tahlilini yapmaya çalışacağız.

Tağyir, Arapça bir kelime olduğu için öncelikle Arap dili kaynakları, aynı zamanda bizim başvuru kaynaklarımız olacaktır. Çalışmamızda öncelikle kavramın tanımlarına yer vereceğiz.

Kur'an kelimeleri ve kavramlarına vukufiyet, o kelime ve kavramların kökeni, tarihi seyri, istikak ile kazandığı anlamları ve o kavramların ortaya koyduğu dünya görüşü, ancak detaylı bir semantik tahlille mümkün olmaktadır.¹

Dolayısıyla bu araştırmamızda takip edeceğimiz yöntem semantik tahlil yöntemidir. Biz de tezimizde 'tağyir' kavramının semantik analizini yapacağımız için bu bağlamda semantik ilmi ile ilgili kısa bir bilgi vermemiz uygun olacaktır.

Semantik, anlam çalışmasıyla ilgili olarak kullanılan teknik bir terimdir; bu yüzden anlam, dilin bir parçası ise semantik de dilbilimin bir parçasıdır. Semantik ilmi terminolojik olarak şöyle tarif edilmiştir:

¹ Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav Yay., Bursa, 2007, s.169-179.

Semantik, Grekçe “semantike-semantikos”dan gelme bir kelime olup “anlam veren anlamlayan, anlamını belirten” demektir. Buradan hareketle bir disiplin olarak “semiologie (anlam bilim) anlamına gelir ki, Arapça’da bunun karşılığı “ilmu’lmeâni” dir. Türkçe ’de ise semantik, “mana ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlam bilimi” olarak kullanılmaktadır. “Semantik”, anlam çalışmalarıyla ilgili olarak kullanılan teknik bir terimdir, bu yüzden “anlam” dilin bir parçası ise semantik de dil biliminin bir parçasıdır. Semantik ıstılahi olarak şöyle tarif edilmiştir: “Kelimeler ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır.”²

Toshihiko Izutsu ise, semantiği şöyle tarif etmektedir; “Semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki tahlilî çalışmadır. Bu çalışma yalnız konuşma aleti olarak değil bundan daha önemli olmak üzere kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerinin de aleti olarak o dili kullanan halkın, dünya hakkındaki düşüncelerini kavramak için yapılır. Bu suretle semantik, bir ulusun tarihinin şu veya bu önemli devresindeki dünya görüşünün mahiyeti ve yapısı hakkında bir çalışmadır.”³

İzutsu’ya göre hakikatte mesele “Allah, selam, nebi, iman vs. gibi çok önemli Kur’an sözlerini toplayıp Kur’an’da ne anlam verildiklerine bakmakla bitmemektedir. Ona göre: “Bu kelimeler Kur’an’da birbirinden ayrı, yalın halde bulunmazlar. Her birinin öteki ile yakın bir ilişkisi vardır. Bu kelimeler somut anlamlarını, birbirleriyle olan bu ilişki sisteminden alırlar. Diğer deyişle bu kelimeler, kendi aralarında büyük-küçük çeşitli gruplar teşkil ederler ve birbirlerine muhtelif yollarla bağlanırlar. Bu suretle, sonunda gayet düzenli bir bütün, son derece karışık kavramsal münasebet ağı kurarlar.”⁴

Tefsir alanında yapılan kavramsal bir çalışma olması hasebiyle tezimizdeki temel referanslar, kelimelerin kök hakkında bilgi veren lügat kitapları ile özellikle ilk dönem ve günümüz tefsir kitaplarıdır. Öncelikle semantik metotla tağyir kavramını lügat ve ıstılah yönünden inceleyeceğiz. Daha sonra kavramın Kur’an-ı Kerim’de hangi anlamlarda kullanıldığını tefsir kitaplarından faydalanarak açıklamaya çalışacağız. Kur’an-ı Kerim’de kullanılan bu anlamları tespit ettikten sonra bu kavramın anlam alanına giren diğer kavramları da aynı metotla açıklamaya çalışacağız.

² Soysaldı, Mehmet, *Kur’an’ı Anlama Metodolojisi*, Fecr Yay., Ankara 2001, s. 18.

³ Toshihiko, Izutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul, 2011, s.14

⁴ Toshihiko, Izutsu, age., s.17.

İkinci aşamada Tağyir kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği ayetleri tespit edip, kavramın ayetlerde uygulanışı ile ilgili örnekleri ele alacağız.

4. Araştırma İle İlgili Temel Bilgiler

Kur'an-ı Kerim, tarihin akışı içerisinde toplumlarda meydana gelen değişim olaylarını farklı kavramlarla beyan eder. Esasen hayatın bütün alanlarını kapsayıcı bir dil kullanarak değerler sistemini oluşturan Kur'an'ın bu dili, kendi anlam ve muhteva yapısı içinde bir bütünlük arz etmektedir.

Bu kavramların bir kısmı bireysel değişimle, bir kısmı da toplumsal değişimle ilgilidir. Bu nedenle Kur'an'da değişmeyi ifade eden pek çok kavram içinde özellikle üzerinde durduğumuz 'tağyir' kavramı araştırmamızda merkezi bir kavram olarak ele alınmıştır.

Tağyir kavramı içinde bulunduğu anlam sahası itibariyle bazı kelimelere yakın anlamlılığı olan bir kelimedir. Değişme anlamı itibariyle tebdil, tahrif ve tahvil kelimeleriyle yakın anlamlıdır. Bu nedenle toplumların muhtelif yönlerde yaşadıkları değişimleri ifade eden tahvil, tebdil ve inkılap gibi kavramlar da araştırmamızda yakın anlamlı kavramlar başlığıyla ele alınmıştır. Kur'an, değişimin meydana gelmesinde şartlı önerme şeklinde ifade edilen prensipleri de gündeme getirmektedir. Buna göre insanlar değişim için hür iradeleriyle sebepleri işlediklerinde, Allah onlara bu eylemlerinin karşılığını vermektedir. Buna göre bir topluluk, kendisinde bulunan güzel ahlak ve meziyetleri tağyir edip gaflete dalmadıkça, ya da imandan küfre, şükür halinden nankörlük haline dönmedikçe kısaca nefislerindeki hali değiştirmedikçe, Allah onların elindeki nimetleri, imkânı, iyi hali, değiştirmez, onları bunlardan yoksun bırakmaz. Öte yandan kendilerini düzeltip uslananların hallerini de Allah düzeltir, işlerinin iyi gitmesine yardımcı olur. Hâsılı Allah Teâlâ, iyiye yönelenlere o yönde yardımcı olur; kötüye yönelenlere de o yönde tecelli edip onların oyunlarını bozar.

Sosyal yapıda zamanla oluşan bu tür dengesizlikler sonucu ise, tağyirin zeminini hazırlayan ahlaki yozlaşma toplumlarda yaygınlaşmaktadır. Buna göre insanlar kendi hür iradeleriyle bazı fiilleri işlediklerinde, Allah onlara bu eylemlerinin karşılığını vermektedir. Bu bağlamda bir toplum kendisinde bulunan güzel ahlak ve meziyetleri tağyir edip gaflete dalmadıkça, ya da imandan küfre, şükür halinden nankörlük haline dönmedikçe kısaca nefislerindeki hali değiştirmedikçe, Allah onların elindeki nimetleri, imkânı, iyi hali, değiştirmez, onları bunlardan yoksun bırakmaz. Araştırmamızda tağyire neden fiilleri de bu kapsamda ele almaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUR'AN-I KERİM'DE TAĞYİR KAVRAMI

1.1.Lügat Yönünden Tağyir Kavramı

1.1.1. Tağyir Kavramının Sözlük Anlamı

Tağyir kelimesi, “غَيَّرَ” fiilinin “تَفْعِيل” babında mastarıdır. “غَيَّرَ” Fiili ise sözlükte değiştirmek anlamına gelmektedir. Buna göre tağyir; bir şeyi bulunduğu halden başka bir hale getirmeyi ifade eden bir kavramdır.

Tağyir iki şekilde olur. İki şekilde olan değişikliktir. Daha önce var olan evin yerine başka bir evin yapılması gibi. İkincisi ise bir şeyin başkasıyla değiştirilmesidir. Kişinin hizmetçisini ya da bineğini değiştirmesi gibi. Hayvanın yükünü indirip düzeltmekte “غَيَّرَ” fiili ile “ğayyera fulanün an barihi” şeklinde ifade edilmiştir.¹

Tağyir fiilinin söz konusu olduğu durumlarda ya varlıkların durumu değişir veyahut buldukları ortamda birtakım değişiklikler söz konusu olur. Bazen de değiştirilen şeyin yerine bir başkası getirilir. “غَيَّرَ” Fiili bu anlamda diyetin ödenmesi anlamında da kullanılır. Çünkü diyet öldürülen kimseye bedel olarak verilen şeydir. Bu haliyle diyet, bir varlığın yerini sembolik olarak başka bir şeyin doldurması anlamına gelmektedir.

1.1.2. Tağyir Kavramının İstilahi Anlamı

Kavram olarak tağyir, bir şeyi adeta bulunduğu halden başka bir hale getirmeyi dile getirir. Tağyir eyleminin söz konusu olduğu durumlarda varlıkların özellikleri değişir, içinde buldukları durumda farklılıklar meydana gelir. Kimi zaman varlık özünü muhafaza ederken, niteliklerinde değişikliğe uğrar.²

Tağyir kavramı Kur'an'da Ra'd Suresi 11 ve Enfal Suresi 53. ayetlerde geçmektedir. Söz konusu ayetlerde nefis ve kavm kavramlarıyla birlikte tağyirin bireysel ve toplumsal boyutu vurgulanmaktadır.

¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, Daru'l-Sadir, Beyrut, trs., V, 40, 41; İsfehani, Ragıb, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Mektebetü Nezar, Mustafa Elbani, trs., s.368. Sarı, Mevlüt, *el-Mevarid*, İst., 1982, s. 1305.

² Kasapoğlu, Abdurrahman, “*Kur'an'da 'Tağyir' Olgusu*”, -*Bireysel ve Toplumsal Değişme*-, EKEV Akademi Dergisi, sayı: 27, 2006, s. 56.

Tağyir kelimesinin değiştirmek anlamıyla geçtiği bu ayetlerde Yüce Allah, iki tür değişimden söz etmektedir. Birincisi, cebri yani ilahi olup, diğeri ise iradi yani insanidir. İnsanların nefislerinde olanı istemli bir şekilde değiştirmesi sebep, Allah'ın değiştirmesi ise sonuçtur. İnsanlar nefislerinde olanı değiştirmedikçe, onları nimetlerden yoksun bırakmak, helak etmek, cezalandırmak Allah'ın kanununa yani 'sünnetullah'a uygun değildir. Çünkü ilahi adet, enfüsi sebeplerle verdiği nimetlerin değişimini yine aynı sebeplere bağlamıştır. Zaten insanın sorumlu bir varlık olduğu gerçeği de bunu gerektirir.³

Öte yandan 'tağyir' kavramı, yukarıda arz ettiğimiz iki ayetten ayrı olarak Nisa Suresinin 119. Ayetinde ise "Allah'ın yaratılışını değiştirmek" meselesinde geçmektedir. İlgili ayetin metni şöyledir:

وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَأَمْرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آدَانِ الْأَنْعَامِ وَلَا مَرْتَهُمْ فَلَيَعْبِرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا
مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا

*"Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler." Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür."*⁴

Ayet-i Kerime'de geçen "Allah'ın yarattığını değiştirmek" ile ilgili klasik tefsirlerde birçok detaya yer verilmiştir. Müfessirler, ayette geçen "Allah'ın yaratışı" ifadesini çeşitli şekillerde izah etmişlerdir. şimdi bu görüşlere kısaca değinmek istiyoruz.

Taberi, tefsirinde bu konuda ilk dönem müfessirlerinin görüşleri şöylece özetlemektedir:

"a- Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Rebi' b. Enes, İkrime ve Ebu Salih'e göre burada bir kısım insanların, şeytanın kendilerine emretmesiyle değiştirdikleri "Allah'ın yaratışı"ndan maksat, hayvanları kısırlaştırmaktır. Ancak Hasan-ı Basri'nin, koçlarını kısırlaştırılmasında bir mahzur görmediği, Mücahid'in de buradaki 'Allah'ın yaratışı' ifadesinden maksadın, 'Allah'ın dini' demek olduğu rivayet edilmiştir.

³ Okumuş, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s.191.

⁴ Nisa, 4/119.

b- Abdullah b. Abbas, İbrahim en-Nehai, Mücahid, İkrime, Hasan-ı Basri, Katade, Kasım, Süddi, Dehhak ve İbn-i Zeydi'den nakledilen diğer bir görüşe göre ayette bir kısım insanların, şeytanın emriyle değiştirdikleri zikredilen Allah'ın yaratışından maksat, "Allah'ın dinidir." Buna göre şeytana tabi olanlar, onun emriyle Allah'ın dinini değiştirmeye kalkışır, demektir.

c- Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen diğer bir görüşe göre burada "Allah'ın yaratışını değiştirme" diye zikredilen şeyden maksat, insanların dövme yapturmaları, dişlerini törpületerek aralarını açtırmaları vb. şeylerdir.

Taberi, bu konudaki görüşleri özetledikten sonra kendi tercihini de şöyle ifade etmektedir:

"-Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, "Allah'ın yarattığından maksat Allah'ın dinidir." diyen görüştür. Çünkü ayet-i kerimede geçen Allah'ın yaratışından maksadın din olduğu söylendiği takdirde burada zikredilen diğer bütün görüşler bunun içine girmiş olur. Zira Allah'ın, kısırlaştırmasını yasakladığı varlığı kısırlaştırmak, dövme yapmak gibi yasakladığı işleri yapmak, Allah'a karşı gelmektir ve onun dininin hükümlerini değiştirmeye kalkmaktır. Ayeti genel bir şekilde yorumlayarak dinin herhangi bir hükmünü değiştirmeye kalkmanın burada zikredildiğini söylemek dinin sadece belli hükümlerinin değiştirilmesini kastettiğini söylemekten daha evladır. Ayetin sadece kısırlaştırmayı veya dövme yaptırmayı yasakladığını söylemek onu geniş manasından çıkarıp dar bir manada izah etmek olur ki bu da isabetli değildir.

Nitekim

فَأَفِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
لَا النَّاسَ يَعْلَمُونَ

"O halde sen, batıl dinlerden uzaklaşarak yüzünü ve özünü, hak din olan İslâm'a yönelt. Yani Allah'ın insanları yaratmasında esas kıldığı o fitrata uygun hareket et. Allah'ın bu hilkatini kimse değiştiremez. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların ekserini bunu bilmezler."⁵ Ayetinde geçen "fitrat ve halk (yaratılış)" kelimeleri 'din' manasında kullanılmıştır.

⁵ Rum, 30/30.

Allah'ın dinine aykırı her tutum ve davranış şeytanın telkinleriyle onun amacına hizmet edecektir. Kulakların yarılması, ateşle dağlamak, saçlara ek saç yapmak, dişleri seyreletmek gibi İslam'ın uygun görmediği her şey, yaratılışı bozmak anlamına geldiği gibi, aynı zamanda dinin prensiplerini de değiştirmek manasına gelmektedir.

Ayet-i kerimenin sonunda: **وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُبِينًا**

“Kim Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinirse şüphesiz ki o, apaçık bir hüsrana uğramış olur.” buyurulmaktadır. Allah Teâlâ ayet-i kerimenin bu bölümünde, kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Allah ve Resulüyle ayrılığa düşen, dolayısıyla şeytanın taraftarı olan insanların halini bildirmektedir. Buna göre; kim Allah'a isyanda ve emirlerine karşı gelmekte şeytana itaat eder, onu dost edinir ve yardımcı kabul edecek olursa şüphesiz ki o apaçık bir şekilde hüsrana sürüklenmiş ve kendisine yazık etmiş olur.

Zira Allah'a karşı günahlarından dolayı Allah'ın onu cezalandırması halinde şeytanın ona yardım etmeye hiçbir gücü yoktur. Bilakis onun şeytana muhtaç olduğu bir sırada onu yalnız bırakıp ondan uzaklaşacaktır. Şeytan öyle bir kişi ile dünyada yaşadığı sürece ve cezalandırılması ertelenmiş olduğu müddetçe beraber olur. Nitekim bu husus, bundan sonra gelen ayette açıklanmaktadır.”⁶

Modern çağın önemli tefsircilerinden İbn Âşûr bu ayet münasebetiyle kadınların ve erkeklerin vücutlarında yaptıkları bazı değiştirme, güzelleştirme ve düzeltmeleri değerlendirerek şu sonuca varmıştır:

“Sünnet olmak, belli yerlerdeki kılları almak ve gidermek, tıraş olmak, tırnak kesmek, küpe takmak için kulağı delmek gibi İslâm'ın izin verdiği, hatta teşvik ettiği güzelleştirme ve düzeltmeler ‘yaratılış düzenini değiştirme’ manası taşımaz.

Bunlar temizlik, kolaylık ve güzellik sağlayan, tabii ve fitrî güzelliğin ortaya çıkmasını temin eden işlemlerdir. Kaş aldırma, saç taktırma, dişleri düzeltme konusunda rivayet edilen ve ‘sertlik ve ağır ceza tehdidi taşıyan’ hadisler yalnızca bu küçük şeylere yönelik olmamalıdır. Bu tür uygulamalar ya o zaman iffetsiz kadınların veya müşriklerin özellikleri idi ya da şeytanın tesiri bulunan, şeytanî maksatlarla sergilenen davranışlardı.⁷

Cumhuriyet dönemi müfessirlerden Konyalı Mehmet Vehbi bu ayetlerde sözü edilen yaratılış tağyir meselesini şu şekilde ele almaktadır:

⁶ Taberi, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, *Camîu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an*, Müessesetür-Risale, 2000, IX, 213.

⁷ İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâr'u Sahnun, Tunus, 1997, V, 205.

“Vacip Tealâ şeytanın mel’ûn ve bab-ı ilâhîden matrud olduğunu beyandan sonra, şeytanın insana olan husumetine delâlet eden sözlerini beyanla, şeytana itaatten mükellefini tenfir için şeytanın sözlerini beyan etmek üzere şöyle buyuruyor:

لَعْنَةُ اللَّهِ وَقَالَ لَاتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا وَلَا ضَلَّانَةً وَلَا مَنِيَّةً وَلَا مَرْنَةً فَلْيُبْتَكَنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ
وَلَا مَرْنَهُمْ فَلْيَعْيِرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا

Şeytan lanet olunup Allah'ın rahmetinden ümidini kesince dedi ki: “Ya Rabbi! Elbette benim tardıma sebep olan kullarından ben nasib-i mukadder alırım ki, onlar bana ittiba eder ve vesveseme aldanırlar. Elbette ben onları idlâl ederim ve dâr-ı dünyada onlara hırs ve tûl-i emel gibi şeylerle ümit verir, tövbelerini tehir ettirir ve çok yaşayacaklarını kendilerine söyler, şehvat-ı nefsanîyelerine ittibaa teşvik ve isyana sebep olacak şeyleri tezyin eder. Böylece nimet-i dünyaya rağbetlerini artırır ve âhîret üzere tercih edecek raddede her birini aldatırım ve onlara hudud-u ilâhiyeni tağyiri ve masnuatını ta’yibi ve taarruzdan masun kalmasıyla emrettiğin insanların binalarının tahribini elbette emrederim.

Binaenaleyh; onlara, ya kasd-ı takarrub ve ibadetle sırayla beş defa yavrulayan devenin kulağını kestirerek o deveden intifamı kendilerine haram kıldırırım veyahut puta ibadet kasdıyla onlara emrederek devenin kulağını kestiririm. Bu ise mahz-ı küfür ve fisktır. Ve elbette ben onlara emreder, küfre sevkederim. Binaenaleyh; onlar Allah'ın halkını ve din-i mü binini tağyire cüret ederler ve helâli haram ve haramı helâl itikad ve kavanin-i ilâhiyeyi tebdil ve hava ve hevesi ve arzularına muvafık olan şeyleri intihab edenler ve eğer bir kimse Allah'ın dûnunda şeytan'ı dost ittihaz ederse muhakkak aşikâr bir zararla zarar etti.

Tefsir-i Hâzin'de beyan olduğu veçhile ‘tağyir-i halkullah’; Allah'ın insanları halkettiği fitrat-ı İslâmiyeyi küfre tebdil eylemesi ve azadan herbirini ma hulika lehinin gayrında istimal etmesi ve erkeğin kelâm ve ef’alinde kadına benzemesi ve kadının dahi harekât ve sekenatında, ef’al ve akvalinde erkeğe benzemeye çalışmasıdır.

Çünkü erkek halkolunduğu halde kadına benzemesi ve bilâkis kadının harekât ve sekenatında erkeğe benzemek için çalışması Allah'ın halkını tağyire çalışmaktan başka bir şey değildir.

Beyzavi'nin beyanı veçhile; Cenab-ı Hak mükellefini üç veçhile şeytan'a ittibadan men'etmiştir: *Birincisi*; Şeytan'ın muannid ve dalâle münhemik olması, hayır ve hidayetten hiçbir şeyle alâkası olmamasıdır. *İkincisi*; Şeytan'ın mel'un ve matrud olup, ona itaatin dalâlet ve lanetten başka birşeyi müfid olmamasıdır. *Üçüncüsü*; Şeytan'ın insana olan adavetine dair makaalât-ı mefsedetkâranesini beyanla adavet-i kâmile sahibi olduğunu ve ondan asla hayır gelmeyeceğini bildirmekle Şeytan'a itaatten tenfir etmesidir.

Vacip Tealâ bu ayette insanın şeytanı velî ittihaz etmesi zararı mahz olduğunu beyan buyurmuştur. Çünkü Allah Teâlâ'ya itaat; gumum ve humumdan hâlî nimet-i dâime ve menafi-i azîmeyi mucip olur. Amma şeytan'a itaat; gerçi zahiri, yılan gibi rengârenk görünürse de batını kaatil ve mühlik nedametlerle dolu olduğu gibi neticesi ebedî azap, gumum ve humumdan ibarettir. Binaenaleyh; bir kimse şeytan'ın dostluğuna rağbet ederse ehas, edna ve daima zevale maruz olan metalibin husulüne rağbetle a'lâ ve eşref-i metalib olan niam-ı bâkiye-i, safiyeyi fevtetmiş ve hasar-ı azîme uğramış olur.

Hulâsa; şeytan'ın insana adavetini izhar suretindeki beyanıyla elbette Allah'ın kullarından bir kısmını ki, kendine itaat eden kâfirleri nasip ittihaz edeceği ve elbette benî âdemi idlâl edip, tarîk-ı haktan çıkaracağı ve nâs'in kalbine idlâl için birtakım ves-veselerle hülyalar ve ümitler vereceği ve hayvanatın kulaklarını kestirmek ve halkını tağyir etmekle emredeceği şeyleri azmettiği ve şeytan'ı dost ittihaz edenin zarar-ı azîme uğrayacağı bu ayetten müstefad olan fevaid cümlesindedir.”⁸

Öte yandan Fahrettin Razi tefsirinde bu ayette sözü edilen '*Allah'ın yarattığını değiştirmek*' meselesini değişmenin şekilleri üzerinden açıklayarak şunları belirtmiştir:

“Bir şeye zarar ve hastalık şu üç şekilde gelir; karışma, noksanlaşma ve bozulma. İşte bu nedenle şeytan, ilgili ayette insanların çoğunu dinî hastalık ve zararlara düşüreceğini iddia etmiştir ki bu, onun “*Onları mutlaka olmayacak kuruntulara boğacağım*” sözünden anlaşılmaktadır.

Sonra bu hastalığın mutlaka, zikrettiğimiz karışma, noksanlaşma ve bozulma gibi bir şekilde olması gerekir. Karışma şekline gelince, şeytan buna, “*Onları mutlaka olmayacak kuruntulara boğacağım*” sözü ile işaret etmiştir.

⁸ Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, trs., III-IV, 1052-1055.

Bu böyledir, çünkü kuruntulu kimselerin akli fikri, birtakım şehvî ve gazabî istekleri elde etmek için, birçok ince manalar, hileler ve çok hassas yollar aramakla meşguldür. İşte bu bir şeyin karışması ile meydana gelen ruhî bir hastalıktır.

Noksanlaşma ile meydana gelen hastalığa ise, şeytan, “*Onları katiyen emredeceğim de davarların kulaklarını yaracaklar*” sözü ile işaret etmiştir. Bu böyledir, zira hayvanların kulaklarını dilmek, bir çeşit noksanlaştırmadır. Çünkü insanın akli fikri dünyayı elde etme peşinde olunca, ahireti istemedeki azmi zayıf ve isteği gevşek olur.

Bozulma ile meydana gelen hastalığa ise, şeytan, “*Onlara muhakkak emredeceğim de Allah’ın yarattığını değiştirecekler*” sözü ile işaret etmiştir. Çünkü değiştirme, uzun müddet mevcut olan bir sıfatı bozup yok etme demektir. Hâlbuki dünyevî lezzetler peşinde devamlı koşan ve ruhî mutluluklardan yüz çeviren kimsenin kalbinde, dünyaya karşı bir istek, ahirete karşı ise bir nefret gittikçe artar ve çoğalır. Bu durum, o insanın kalbi tamamen değişinceye kadar devam eder. Böylece insan öyle bir noktaya gelir ki artık kalbinde ahiret duygusu kesinlikle yer atmaz ve aklından dünya sevgisi hiç çıkmaz. Böylece de bütün hareketleri, duruşları, sözleri ve fiilleri hep dünya için olur.

İşte bu da Allah’ın yarattığı şeyin değiştirilmesini gerektiren bir şeydir. Çünkü insanlar, bu maddî âleme bir yolculuk için gelmişlerdir. Aslında onlar ahiret âlemine yöneliktirler. Fakat ahiret âlemini unutup, mutlaka yok olup son bulacak olan, şu hissedilen (maddî) âlem ile iyice ünsiyet (sevgi) kesbedince, işte bu da, gerçek manada bir yaratılışı değiştirme olmuş olur.

Bu tıpkı;

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“*Hem kendisi Allah’ı unutmuş, hem (Allah) kendilerini kendilerine unutturmuş olanlar gibi olmayın*”⁹ ayeti ve

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آدَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

“*Şüphesiz gözler kör olmaz, fakat (asıl) sinelerin içindeki kalpler kör olur*”¹⁰ ayetlerinde, ifade edilen husus gibidir.”¹¹

⁹ Haşr, 59/19.

¹⁰ Hacc, 22/46.

Sonuç itibariyle noksanlaşma, karışım ve bozulma gibi durumların meydana getirdiği değişim halleri de ayette ‘tağyir’ kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu değişimde de diğer iki ayette olduğu gibi nefislerden topluma doğru yayılan tağyir halinin var olduğu söylenebilir.

1.1.3. Tağyir Kavramıyla Yakın Anlamlı Kelimeler

1.1.3.1. Tebdil

Tebdil, “بَدَّلَ” fiil kökünden, “تَفَعَّلَ” babında mastardır. “Bir şeyi kaldırıp, yerine başka bir şeyi koymak veya bir şeyin kendinde değişiklik yapmak”¹² gibi anlamlara gelmektedir.

İkinci anlamda, yani, bir şeyin kendinde değişiklik yapmak ve aslını korumak anlamında tağyirle bir bakıma eş anlamlıdır. Birinci anlamda ise, bir şeyi yerinden almak veya yok etmek suretiyle, yerine bir başka şeyi getirmek demektir. Kur’an’da,

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“Zulmedenler sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler.”¹³

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَعْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

“Sonra kötülüğün yerini iyilikle değiştirdik.”¹⁴

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Duyduktan sonra onu kim değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin üzerindedir.”¹⁵ gibi ayetlerde ‘bir şeyin yerine bir başka şeyi getirip yerleştirmek’ anlamı vardır; yalnız, son ayette ve aynı şekilde,

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ

“Muhakkak ben dininizi değiştirmenizden, ya da yeryüzünde fesat çıkarmanızdan korkuyorum.”¹⁶

¹¹ Razi, Fahrudin, *Mefatih’ul-Gayb*, Dar’u’l-Fikr, Beyrut, 1981, VIII, 324.

¹² İsfehani, Ragıb, age., s.49.

¹³ Bakara, 2/59.

¹⁴ Araf, 7/95.

¹⁵ Bakara, 2/181.

¹⁶ Ğafir, 40/26.

Ayetinde, dinin veya Allah'ın hükümlerini bir başka din veya hükümlerle değiştirilmesi kadar, bizzat o din ve hükümlerde değişiklik yapmak da kastedilmektedir.

اللَّهُ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ ¹⁷ “Allah'ın kelâmını değiştirmek istiyorlar.” Ayetinde de aynı anlam vardır.

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Onlar ki, Allah kötülüklerini iyiliklerle değiştirir.”¹⁸ Ayetinde, Allah'ın, tövbe edip salih amellerde bulunanların önceden işledikleri kötülükleri iptal edip veya bağışlayıp, iyiliklerini hesaba katacağı belirtilmektedir.¹⁹

Kur'an ayetlerinde tebdil, bir şeyi başka bir şeyle değiştirme anlamında da kullanılmıştır. Meselâ Yahudiler, kendilerine söylenmesi emredilen (حِطَّةً) kelimesini, bilinçli bir şekilde (حِنْطَةً) kelimesi ile değiştirmişlerdir. Bu kelimedeki yapılan bir harf değişikliği ile anlam, bağışlanma isteği yerine buğday talep etmeye dönüşmüştür. Bu ayette tebdil, Yahudilerin kendilerine gelen emri veya Tevrat'ı değiştirmeleri anlamında kullanılmıştır.²⁰

Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de toplumsal değişim ve toplumların değişimiyle olarak bir toplumun yerine başka bir toplumu getirmek de ‘tebdil’ kavramıyla izah edilmiştir. Toplumların çöküşüyle ilgili olarak kullanılan ‘tebdil’ dünya yaşamında belirli nedenlerle ve ilahi kanunlar çerçevesinde bir toplumun yok edilerek veya dağıtılıp toplum olma özelliği elinden alınarak veyahut da siyasi egemenliğine son verilerek yerine hakkı ayakta tutan bir başka toplumun getirilmesi anlamındadır.

Bazen olumlu bazen olumsuz değişimleri ifade eden ‘tebdil’ kavramı,

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا

“Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir tebdil bulamazsın.”²¹ Ayetin de olduğu gibi sünnetullah bağlamında olumsuz mana ifade etmektedir.²²

1.1.3.2.Tahrif

¹⁷ Fetih, 48/15.

¹⁸ Furkan, 25/70.

¹⁹ Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1986, s.89.

²⁰ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. İsmail Karaçam ve ark.), İst., 1992, I, 305.

²¹ Ahzab, 33/62.

²² Okumuş, Ejder, age., s.191.

Tahrif, kelime ve harflerin yerlerinden tahrifi yani onların manasını bozacak şekilde değiştirilmesi anlamındadır. Tahrif, bir sözü anlamını değiştirecek şekilde bozma manasındadır. Sözcük anlamında bir sözün harflerinin yerini değiştirmeyi dile getirir. Tahrif, bir kelimedeki harflerin yerini veya bir harfi değiştirme, bozma, bir ibarenin anlamını değiştirme, tahrif etmek, değiştirmek, bozmak, dini bir yazının veya sözün değiştirilmesi, çarpıtılması anlamına gelir.²³ Tahrif edilmiş olana da muharref (bozulmuş) denir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de kutsal kitapların değiştirilmesi, asıl anlamından uzaklaştırılması anlamında kullanılmıştır.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرَّفُونَ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“(Ey iman ehli!) Bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa bunlardan bir grup vardır ki, Allah'ın sözünü işitirlerdi de düşünüp akıl erdirdikten sonra bile bile onu değiştirirlerdi, tahrif ederlerdi.”²⁴

Tahrif kelimeleri gerçek anlamından çıkarıp birkaç manaya gelebilecek şekle sokmaktır. Bunlar gibi, kelimelerin, söyleniş tarzını, vurgularını değiştirerek başka anlama gelecek biçime sokmak da tahriftir.

Bunun yakın bir kullanımı Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Tevrat'ın manasını benzerleriyle değiştirmesi şeklinde geçmektedir.²⁵ Bu, ayetlerin gerçek anlamını, kelimelerle gerçekten kastedilene öteye beriye çekmek, yersiz anlamlar verip, anlamsız tevillerde bulunmak, kısaca kendi iddialarının aksini belirten kelime ve ayetlerin anlamlarını değişik yollarla saptırmak suretiyle meydana gelen bir durumdur.²⁶

Kur'an'da tahrif kavramı tahrif lafzı olarak geçmemektedir. Fiil kullanımlarıyla 'tef'îl' vezninde çoğul olarak Bakara 2/75, Nisa 4/46, Mâide 5/13, 41. ayetlerde geçmektedir.²⁷

²³ İsfehânî, age., s. 164; İbn Manzûr, age., IX, 837-840; Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s.160

²⁴ Bakara, 2/75.

²⁵ Hançerlioğlu, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 603-604.

²⁶ Ünal, Ali, age., s.88.

²⁷ Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'lMufehres li Elfâzi'l-Kurân'il-Kerim*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, s.197.

İlgili ayetler sırasıyla şunlardır:

أَفْتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يَحْرَفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“(Ey iman ehli!) Bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa bunlardan bir grup vardır ki, Allah’ın sözünü işitirlerdi de düşünüp akıl erdirdikten sonra bile bile onu değiştirirlerdi, tahrif ederlerdi.”²⁸

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مَسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِالْأَسْنَتِهِمْ
وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَأَنْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا
يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “İşittik, karşı geldik”, “İşit, işitmez olası!” “Râ’inâ” derler. Hâlbuki onlar, “İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak” deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.”²⁹

فَبِمَا نَفْسِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ
تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.”³⁰

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ
هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا
فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتُوهُ فَاخْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ
لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Ey peygamber, ağızlarıyla “inandık” deyip, kalpleriyle inanmamış olanlardan ve Yahudilerden küfürde yarış edenler seni üzmesin. Onlar yalana kulak verirler, sana gelmeyen diğer bir topluluğa kulak verirler, kelimeleri yerlerinden değiştirirler, “eğer size bu verilirse alın, bu verilmezse sakının” derler.

²⁸ Bakara, 2/75.

²⁹ Nisa, 4/46.

³⁰ Maide, 5/13.

*Allah birini şaşırtmak isterse, sen onun için Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah, onların kalplerini temizlemek istememiştir. Onlar için dünyada rezillik var ve yine onlar için ahirette de büyük bir azap vardır.”*³¹

1.1.3.3.Tahvil

Tahvîl kavramı, حَوْل havl kökünden türemiştir. Bir halden diğer bir hale geçmek, eski halinden değişmek, araya girmek, bir şeyi bir yerden başka bir yere nakletmek, bir şeyin tamamlanması için teşebbüste bulunmak, bozulup değişmek, kuvvet, mahâret, hareket edip değişmek, ayrılmak, çabuk değişen, senenin geçmesiyle zamanın değişmesi, âdetlerin değişmesi manalarına gelmektedir.³²

Kur'an'da sadece bir yerde tebdil ve tahvil kavramları aynı ayet içerisinde bir arada kullanılmış olup³³, bu kavramlar dikey ve yatay düzlemdeki (zamana ve mekâna bağlı) değişmeler anlamlarına gelmektedir.³⁴

Tahvil kavramının toplumsal sıkıntıların değişimi ile alâkalı bir anlamı da vardır. Bu manada hem psikolojik değişim ve hem de toplumsal değişim bir araya gelmektedir. İsrâ Suresinin 56. ayeti bu değişime dikkat çekmektedir. Ayet şöyledir:

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا

*“De ki, Allah'ı bırakıp da tanrı olduğunuzu ileri sürdüklerinize yalvarın. Ne ki, onlar sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilirler ne de değiştirebilirler.”*³⁵

Tahvil kavramı bazı ayetlerde tebdil kavramıyla birlikte kullanılmıştır.³⁶ Yukarıda metnini verdiğimiz İsrâ Suresi 56. Ayette olumlu bir mana ile kullanılan tahvil kavramı, sünnetullah söz konusu olduğu zaman tebdil gibi olumsuz anlam içermektedir.³⁷

³¹ Maide, 5/41.

³² İsfehânî, age., s. 192-193.

³³ Fatır, 35/43.

³⁴ Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Fecr Yay., Ankara, 1999, s.62.

³⁵ İsrâ, 17/56.

³⁶ Bkz. İsrâ, 17/77, Fatır, 43/35.

³⁷ Okumuş, Ejder, age., s.190.

1.1.3.4. İnkılâp

İnkılâp kavramı ‘kalb’ kökünden türemiştir. Kalb, bir şeyin altını üstüne getirmek, geriye döndürmek, çevirmek, bir şeyin içini dışına çevirmek, manalarına gelmektedir. Aynı kökten türeyen inkılap kavramı da dönmek, vazgeçmek, çevrilmek ve bir şeyin tersyüz olarak değişmesi anlamlarına gelmektedir.³⁸

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ

Nitekim;

“Zulmedenler, yakında nasıl bir inkılâba uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir.”³⁹ Ayetinde geçen inkılâp kelimesi, bu kavramlarla ortak anlamları taşımaktadır.

Öte yandan ayette geçen zulüm kelimesi ise, Kur’an’da menfi bir değer anlamına sahiptir ve bu menfi anlamları üç şeye taalluk ederek gerçekleşir.⁴⁰ Bunlar:

- Allah’a karşı yapılan zulüm. Bunun en büyüğü, küfür ve şirkir.⁴¹
- Başka insanları ilgilendiren zulüm; haksızlık ve katl gibi.⁴²
- Kişinin kendine yaptığı zulüm; insanın kendisine hiçbir faydası olmayan ve acı veren fiillerde bulunması.⁴³

Zulüm, hak ve adalet sınırını aşmak, haklara tecavüz etmek, eşyayı layık olmadığı yere koymak, işi ehil olmayanlara vermek, nefis ve iman, ruhla beden, dünya ile ahiret arasındaki dengeyi bozmak, sınırsız hürriyet ile başkalarının hürriyetlerini çiğneyip aşmak, yaratana tanımamak, insan olmanın hikmetini idrak edememek, fiziksel yapıyı geliştirip ruhu ve vicdanı ihmal etmek, akli nefsin emrine verip gerçeği araştırmamaktır.⁴⁴

³⁸ İsfehani, age., s.620-21.

³⁹ Şuara, 26/227.

⁴⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir KARLIĞA, Bedrettin ÇETİNER), Çağrı Yay., İstanbul, 1993, XI, 6117.

⁴¹ Araf, 7/103; Enfal, 8/54.

⁴² İsrâ, 17/33.

⁴³ Bakara, 2/35; Araf, 7/19.

⁴⁴ Yıldırım, Celal, *Asrın Kur’an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, 1986, VI, s. 2886.

Kıyasca zulüm, kişinin kendi sınırlarını aşması ve yapmaya hiç hakkı olmayanı yapması anlamında adaletsizlikte bulunmasıdır.⁴⁵ Bu durumda zulüm, insanın insan davranışı konusunda Allah tarafından belirlenmiş sınırları aşması ile ilişkilendirilmektedir. Doğal olarak psikolojik ve sosyolojik açıdan haksızlık ve adaletsizliğe yol açan fiillerin işlenmesi ile gerçekleşen zulüm, toplumda bu yönde gerçekleşecek değişmelerin de sebebi olacaktır.

1.1.3. 5. Müdavele

Bir halden bir hale geçmek, değişmek, cezanın değişmesi, elbisenin eskimesi, insanların bir yerden başka bir yere göç etmeleri, üstünlük, talihin değişmesi gibi anlamlara gelen bir kelimedir.⁴⁶ Nitekim Al-i İmran Suresi 140. Ayette bu kavram bir şeyin bir kimsenin elinden çıkıp başkasına intikal etmesi anlamında kullanılmıştır. İlgili ayet metni şöyledir:

إِنْ يَمَسُّكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

“Eğer siz (Uhud’da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir’de) benzeri bir yara almıştı. Biz o günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez.”⁴⁷

Ayette geçen, ‘Biz o günleri insanlar arasında döndürür dururuz.’ ifadesindeki gün kavramı zafer ve güçtür. Yüce Allah dünya tarihinde hiçbir millete sürekli zafer ve dünyada devamlı gücü elinde bulundurma fırsatı vermemiştir.

Esasen ‘devlet’ kelimesi de bu kavramdan türemiştir. Çünkü değişme, yenilenme ve gelişme kendi başına bir güçtür. Değişimi yapabilen, kendini geliştiren toplumlar, siyasi gücü ele geçirir ve devlet haline gelirler.⁴⁸

⁴⁵ Toshihiko, Izutsu, age., s.222.

⁴⁶ İbn Manzur, age., III, 238-243.

⁴⁷ Al-i İmran, 3/140.

⁴⁸ Bayraklı, Bayraktar, *Kur’an’da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, M.Ü. İ.F.A.V. Yay. İstanbul, 1999, s.186.

1.1.3.6. Tasrif

Bir şeyi çevirmek, döndürmek, dışı birbirine sürüp gıcırdatmak, yönlendirmek, açıklamak, geri dönmek, ayrılmak, vazgeçmek, bir işte ileri geri hareket etmek, halden hale sokmak, bozmak, tövbe etmek, gece ve gündüz manalarına gelen tasrîf kavramının diğerleriyle müşterek olan anlamı değiştirmektedir.⁴⁹

Bilinmeyen bir şeyin üstünden bilinmezlik örtüsünü kaldırıp bilinir hale getirmek, çok büyük bir değişimdir. Bu eylem, toplumun geneline yapıldığı zaman, büyük bir gelişme, değişme ve kalite ortaya çıkmış olacaktır.

Meselelerin belirsizliği, toplumun kalitesini düşürmektedir. İşte bir anlamı da açıklama olan “tasrîf” kavramı ile bu görev yerine getirilmektedir.⁵⁰

Tasrîf kavramının diğer bir anlamı da haktan çevrilmektir. Bu manasıyla ayetlerde yer alan tasrîf kavramı, toplumdaki etkileşim olgusuna dikkat çekmektedir. Kötüye dönüş, ya da iyiden çevrilip kötüye varmak gibi önemli değişimin bilinmesinde toplumlar için yarar vardır. Kendileri düşünemeyen, iradelerini başkasına teslim edenler, her zaman etkiye açık olacaklarından çevrilmeye de mahkûm olacaklardır. Bu tip çevrilmelerin hemen hepsi, gerçek inançtan olmaktadır. Gerçeği anlamalarına ve itiraf etmelerine rağmen çevrilmeleri, çok büyük ve çok kötü bir değişimi göstermektedir.⁵¹ Yûnus Suresinin 31. ve 33. ayetleri bu çevrilme şeklini beyan etmektedir.

İlgili ayetler şöyledir:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“De ki, size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim malik bulunuyor? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşi kim idare ediyor? ‘Allah’tır’ diyecekler. De ki, öyle ise niçin sakınmıyorsunuz?”⁵²

فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ

“İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır? O halde nasıl çevriliyorsunuz?”⁵³

⁴⁹ Ragıp el-İsfehani, age., s.279.

⁵⁰ Bkz., A’râf, 7/58; İsrâ, 17/41; Furkan, 25/50; Ahkaf, 46/27.

⁵¹ Bayraklı, Bayraktar, age., s.201-203.

⁵² Yunus, 10/31.

كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“İşte böylece Rabbinin yolundan çıkanlar hakkındaki, ‘onlar inanmazlar’ sözü gerçekleşmiş oldu.”⁵⁴

1.1. 3.7. Sünnetullah

Bu konuyla ilgili olarak ele alacağımız kavramların sonuncusu da, tarihi hareketin akışını ve dinamiklerini ifade eden “Sünnetullah” kavramıdır. Sünnetullah kavramı, ilk bakışta anlaşılacağı gibi sünnet ile Allah kelimelerinin birbirine izafesi şeklinde bir araya gelişleriyle oluşmuş bir terkiptir.

Kelime olarak sünnet, âdet, gidiş, yol ya da takip edilmesi âdet olan iyi veya kötü yol anlamındadır.⁵⁵ Kur’an-ı Kerim’de, gönderilen peygamberler ve onların milletleri hakkında Allah’ın sünnetleri olduğunu⁵⁶, bu sünnetlerin önceden takdir edilmiş olduğunu⁵⁷ beyan edilir.

Ayrıca hiçbir şeyin Cenab-ı Hakkın kâinata cari olan bu sünnetini değiştirmeye gücünün yetmeyeceği⁵⁸, geçmiş milletlerin kalıntıları üzerinde yapılacak gözlemlerin bu sünnetleri açığa çıkaracağı⁵⁹, ve her kavmin yaşadığı hadiselerin, sosyal tavırlarının birbirine benzediğini ve bundan sonrakilerin de böyle olacağı⁶⁰ haber verilmektedir.

Bireysel ve toplumsal yapıların hayatları ve yaşama biçimleri, medeniyetlerin doğuşu, yükselişi ve yıkılışı gibi olgular da sünnet kavramı içerisinde değerlendirilir. Bu bağlamda Kuran, tarihi sürece yayılmış, tarihsel ve toplumsal değişmeyi yönlendiren ilişkiler bütünü sünnetullah ifadesi ile kavramlaştırmaktadır.⁶¹

Toplumların kendi içinden gerçekleştirdikleri değişim ve dönüşüm, bir yasadan bağımsız olarak gerçekleşmemekte, bilakis sünnetullah bağlamında Allah’ın evrensel olarak geçerli kıldığı kanunları çerçevesinde oluşmaktadır.

⁵³ Yunus, 10/32.

⁵⁴ Yunus, 10/33.

⁵⁵ Ragıp el-İsfehani, age., İstanbul, 1986, s.357.

⁵⁶ Al-i İmran, 3/137; İsrâ, 17/77; Ahzâp, 33/38, 62; Mü’min, 40/85.

⁵⁷ Ahzâp, 33/38.

⁵⁸ İsrâ, 17/77; Ahzâp, 33/62; Fâtır, 35/43; Fetih, 48/23.

⁵⁹ Al-i İmran, 3/137.

⁶⁰ Bakara, 2/118, 214; En’am, 6/148; Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13.

⁶¹ Al-i İmran, 3/137; Nisa, 4/26; Hicr, 15/13; İsrâ, 17/76-77; Ahzâp, 33/38, 62; Fâtır, 35/43-44; Fetih, 48/23.

Takdir, kaza, kader ve insanın hürriyeti gibi konular hatırdâ tutularak denilebilir ki; sünnetullah çerçevesinde tanımlanmış tarih, kötünün karşısında doğrudan, zorluğun karşısında kolaylıktan yana olan seçmeci bir özellik taşımaktadır.⁶²

Tarihin bir yasaya bağlı olarak işlediği yönünde bir kanaat belirtmek durumunda kaldığımız da, tarihin sünnetullah bağlamında teşekkül ettiği, gerçekleştiği, Kuran'ı bir olgu olarak öne çıkarmaktadır.⁶³ Kuran'da sünnetullah, tarih içerisinde insanın başıboş bırakılmadığını ve her davranışının bir değişimle sonuçlandığını⁶⁴ vurgulamaktadır. Kâinata her varlık için takdir edilmiş bir yol vardır. İnsanın dışındaki varlıklar bu yoldan iradeleri dışında veya iradelerini daha baştan Allah'ın iradelerine teslim etmekle giderken, insan kendi iradesiyle gider. Onun da yolu çizilmiştir, fakat o bu yolu görmeden, bilmeden kendi iradesiyle çığner; bir noktada aslında Allah'ın 'kudret El'inde olan ve bu El'in yürüttüğü 'hayat' adlı aracın direksiyonunda oturan ve aracı tutan El'i görmeyip onu kendisinin yürüttüğünü zanneden bir sürücü gibidir insan. İşte, kâinatın bu şekilde fonksiyonunu yerine getirmesi, Allah'ın meşietini çerçevesinde insan ve topluluklarının hayatı Allah'ın sünneti yani 'Sünnetullah' dediğimiz şeydir.

Ancak insanlar kendileri için çizilen bu yolu tam olarak bilmediklerinden Allah, yolun nasıl olduğunu, ne yaparlarsa nelerle karşılaşacaklarını insanlara peygamberleriyle bildirir. Peygamberler insanlara nasıl davranmaları gerektiğini apaçık delillerle anlatırlar. Bunu da Allah elçilerine vahiy ile bildirir. Eğer peygamberlerin tebliği ile insanlar '*içlerini, yani kendilerini olumlu yönde değiştirirlerse*' Allah da durumlarını değiştirir. Aksi halde değiştirmeyenler Allah'ın gazabını, olumlu manada değiştirenler ise mükâfatını hak etmişlerdir. Ama her hâlükârda hâkim olan yine Allah'ın Sünneti'dir.⁶⁵

⁶² Bakara, 2/153- 195; Maide, 5/13- 93; Tevbe, 9/47.

⁶³ Özsoy, age., s.133-35.

⁶⁴ Ra'd, 13/11.

⁶⁵ Ünal, Ali, age., s.569.

1.1.4. Genel Değerlendirme

Tağyir kavramıyla yakın anlamlar ifade ettiklerine inandığımız, *tebdil*, *tahrif*, *tahvil*, *tasrif*, *inkılâp*, *müdavele* ve *sünnetullah*, kavramları üzerinde durmaya ve bu kavramların tağyir kavramıyla olan ilişkisini ortaya koymaya çalıştık.

Allah Teâlâ'nın sünnetinin değişmeyeceğini belirten ilgili ayetlerde⁶⁶ hem tebdil hem de tahvil kavramları bir arada kullanılmıştır. Semantik yapılan incelediğimizde, tebdil bizzat değişimi, somut olarak bir şeyin yerine başka bir şeyi getirmeyi, yani yatay mekânsal değişmeyi, tahvil ise dikey zamansal değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla sünnetullah'ta '*tebdil*' olmaması, Allah'ın kanununun değişmemesi, mesela ilahi adet gereği, helak edilecek ya da ceza görecektir topluma helak veya cezadan başka bir şeyin terettüb etmemesi yani azap ve helak ile ilgili kanunun nesh edilmemesi anlamına gelirken, sünnetullah'ta tahvil olmaması da, zaman yönünden Allah'ın sünnetinin değişmemesi, her zaman geçerli olması gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁷

Allah Teâlâ, toplumsal değişmeyi olumlu anlamda yönlendirici olarak uyarıcı peygamberler göndermekle birlikte, insanların bu değişime sosyal ve psikolojik açıdan hazırlıklı olmalarını sağlayacak müdahaleler ve kolaylaştırmalarda da bulunmaktadır. Kur'an'ın insanlar için öngördüğü değişim, insanların zamanla inanç, anlayış ve yaşantılarını Allah'ın kendileri için seçip beğendiği fitrat dinine göre düzelterek, değiştirmeleri yönünde belirginleşmektedir.

Bu anlamda toplumların değişimi ile ilgili olarak kullanılan bu kavramlar, dünya hayatında belirli nedenlerle ve ilahi kanunlar çerçevesinde toplumların geçirdiği süreçleri ifade etmektedir. Buna göre bir topluluk, kendisinde bulunan güzel ahlak ve meziyetleri tağyir edip gaflete dalmadıkça, nefislerindeki iyi hali değiştirmedikçe, Allah onların elindeki nimetleri, imkânı, iyi hali, değiştirmez, onları bunlardan yoksun bırakmaz.

Ancak bir millet kötülüğe, düşmanlığa, haksızlığa, isyana dalar ve Allah'a karşı asi olursa sahip olduğu nimetlerden mahrum olup, perişan olur. Toplumsal birliktelik tağyire uğrar. Bu bağlamda Kur'an ayetlerinde iki tür değişimden bahsedilmektedir. Birincisi cibri, yani ilahi değişim iken, ikincisi iradi, yani insani değişimdir. Olumsuz yönde psikolojik-zihinsel değişim, beraberinde birçok kötü eylemi de getirecek ve sonuçta toplumu helake götürecektir.

⁶⁶ Bkz. İsra,17/77, Fatır, 43/35.

⁶⁷ Okumuş, Ejder, age., s.190.

İKİNCİ BÖLÜM

2. “TAĞYİR” KAVRAMININ KUR’AN’DA KULLANILIŞI

2.1.Kur’an-ı Kerimde Tağyir Kavramı

Tağyir kavramı Kur’an’da Ra’d Suresi 11 ve Enfal Suresi 53. ayetlerde değiştirme anlamıyla geçmektedir.¹ Tağyir kavramının geçtiği bu ayetlerde, birbirine benzer ifadelerle toplumsal değişimin çok önemli bir boyutuna vurgu yapar. Söz konusu ayetler, nefis ve kavim kavramlarıyla birlikte tağyirin ferdi ve sosyal boyutunu vurgular. Tağyir olgusunu, bireyin, toplumun ve Allah’ın iradesini dikkate alarak izah eder.

2.1.1. Tağyirin İlgili Ayetlerde Kullanılışı

Kur’an-ı Kerim’de Tağyir kavramıyla ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz ayetlerin metinleri şöyledir:

لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ (11)

*“İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah’ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah’tan başka hiçbir yardımcı da yoktur”.*²

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (53)

*“Bu böyledir, çünkü bir millet kendilerinde bulunanı (güzel meziyeti) değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez. Allah işitendir, bilendir.”*³

¹ Abdalbaki, Muhammed Fuad, age., s.207-208.

² Ra’d, 13/11.

³ Enfal, 8/53.

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre; bir topluluk, kendisinde bulunan güzel ahlak ve meziyetleri tağyir edip gaflete dalmadıkça, ya da imandan küfre, şükür halinden nankörlük haline dönmedikçe kısaca nefislerindeki hali değiştirmedikçe, Allah onların elindeki nimetleri, imkânı, iyi hali, değiştirmez, onları bunlardan yoksun bırakmaz.

Ancak bir millet kötülüğe, düşmanlığa, haksızlığa, isyana dalar, nankör kesilir ve Allah'a asi olursa sahip olduğu nimetlerden mahrum olur, perişan olur. Böylece toplumsal birliktelik bozulur, inanç bağları kopar. Toplum olma şuuru ortadan kalkar.

Görüldüğü üzere ayetlerde, tağyir kavramı hem “kavm” hem de “enfüs” kelimesine nispet edilmekte, “hatta” kelimesiyle de aralarında bağlantı kurulmaktadır. Böylece birindeki değişiklik diğeriyle ilişkilendirilmektedir. Buna göre, toplumsal düzen bozulup değişirse fertler değişecek, fertler değişirse toplumsal düzen değişecektir.⁴

İlgili ayetlerde geçen “insanların nefislerinde olan” (*ma bienfüsihim*) ile “kavimde olan” (*ma bikavmin*) ifadelerinin anlamları üzerinde ayrıca durulması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü sapma ve helake götüren tağyirin anlaşılabilmesi için bu hususun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Öncelikle enfüsün tekili olan nefis kavramı tek tek her varlığa, diğerlerinden ayrı nitelikte bir benlik kazandıran yön ya da bu varlığın kendisidir. Dolayısıyla “nefislerinde olanı” toplum bireylerinin benliklerinde olan şeklinde anlamamız mümkündür. Toplum bireylerinin benliklerinde olan ise, kişilerin nefislerinin güzel halleri, Allah'ın verdiği fitrat, olumlu özellikler taşıyan zihniyet veya anlayış olabilir. Şu halde burada zihinsel ve öznel bir değişimden yani toplumsal değişimin öznel boyutundan bahsedilmektedir.

“*Ma bikavmin*” ifadesi ile kanaatimizce burada Allah'ın bir kavme verdiği inanç, kültür, davranış biçimi, sosyal ilişki ve sosyal yapı kastedilmektedir. Bu anlamda ayet, fertlerle toplum ve sözü edilen sosyal olgular arasındaki ilişkiyi de göstermektedir. Dolayısıyla birincisinde meydana gelen değişimin, ikincisini de etkileyeceğini ve böylece toplumun da tağyire uğrayacağını söylemek mümkündür.⁵

⁴ Kasapoğlu, Abdurrahman, age., s. 58.

⁵ Okumuş, Ejder, age., s.192.

2.1.2. Kur'an'da "Tağyir" Kavramıyla İlgili Ayetlere Tefsircilerin Yaklaşımları

Bu bölümde, tağyir kavramıyla ilgili olarak özellikle ele aldığımız Ra'd Suresi 11 ve Enfal Suresi 53. ayetleri ile alakalı olarak müfessirlerin yaptığı yorumları arz etmeye çalışacağız.

Kurtubî, Ra'd Suresi 11. Ayeti şöyle tefsir etmiştir:

"Yüce Allah'ın *"Onun... İzleyicileri vardır."* Şeklindeki beyanına gelince; yani Yüce Allah'ın gece ve gündüz bir diğerinin yerine geçen melekleri vardır. Gece melekleri yukarı çıktığı zaman, onların akabinde gündüz melekleri gelir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ

*"Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz."*⁶

Yüce Allah bu Ayet-i Kerimede bir toplum da -ya bizzat kendileri, ya kendileri için gözetlemek durumunda olanlar, nezaret edenler yahut herhangi bir sebep dolayısıyla kendilerinden sayılan bir kimse tarafından- bir değişiklik meydana getirilmedikçe o toplumun durumunu değiştirmeyeceğini haber vermektedir. Meselâ, Uhud günü okçuların kendi nefislerindeki değiştirmeleri sebebiyle Yüce Allah bozguna uğrayanların (önceki) hallerini değiştirmişti. Buna benzer şeriatla görülebilen başka misaller de vardır. Buna göre Ayet-i Kerîme; herhangi bir kimse önce bir günah işlemedikçe ona hiçbir şekilde ceza gelmez anlamında değildir. Aksine başkalarının günahları dolayısıyla musibetler de gelebilir. Nitekim Peygamber (s.a.s.): Sâlih kimseler aramızda varken helâk edilir miyiz? Diye sorulunca, *'Eğer fisk ve fücür artacak olursa evet'* diye cevabını vermiştir. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.)

وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ

"Allah bir toplumun da kötülüğünü" (helâk ve azabını) "diledi mi artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur." Yüce Allah, bir toplumun hastalık ve türlü rahatsızlıklar gibi bir takım belâ ve musibetlere uğramalarını dileyecek olursa, onun belâsını hiçbir kimse geri çeviremez.

⁶ Ra'd, 13/11.

Bir diğerk açıklamaya göre Yüce Allah, bir kavim hakkında kötülüğü dileyecek olursa, onların basiretlerini köreltir ve onlar da belâ ihtiva eden şeyi tercih eder ve onu işlerler. Böylelikle kendi ayaklarıyla helâklarına doğru yürürler. O kadar ki; onlardan birisi kendi eliyle, kendisini öldürmenin yollarını araştırır, kendi ayakları ile kendi kanını akıtmaya doğru yol alır hale gelir.

“Onların O’ndan başka bir vekilleri” bir sığınakları “da olmaz.” es-Süddî’nin yaptığı açıklamanın anlamı budur. Bir diğerk açıklamaya göre; Allah’ın azabına karşı onları koruyacak bir yardımcıları olmaz.”⁷

Fahrettin Razi bu ayetleri şu şekilde açıklamıştır:

“Cenâb-ı Hakk’ın “إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ”

“Bir kavim, kendinde olan durumu değiştirip bozmadıkça, hiç şüphesiz Allah da, onu değiştirip bozmaz”⁸ buyruğuna gelince, bu hususta, bütün müfessirler bundan murâdın; ‘Allah, onlardan isyan ve fesatların zuhur etmesi durumu hâriç, onlardan intikam almak suretiyle içinde buldukları nimetleri değiştirmez’ manasında olduğunu söylemişlerdir. Kâdi şöyle demiştir:

-Ayetin zâhiri, ancak bu manaya gelebilir. Zira Allah, dünyada olan nimeti, kullardan gelen bir sebep olmaksızın verir. Yalnız, cezalandırma böyle değildir. (Ceza, ancak kuldandan gelen bir duruma karşılık verilir.) Çünkü Allah Teâla, gerek uhrevî ve gerekse dünyevî nimetleri sebep olmaksızın (hak edilmeksizin) verir ve bu hususta dilediğini, dilediğinden üstün kılar. Şu halde Hak Teâlâ’nın ayette bahsettiği ‘tağyir’den muradı, helâk etme ve cezalandırmadır.

Sonra müfessirler ihtilâf etmişler ve bazıları, “Bu söz, daha önce geçen

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظَلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ

“(Müşrikler) senden, iyilikten önce çarçabuk kötülük isterler”⁹ ayeti ile ilgilidir demişlerdir.

⁷ Kurtubi, *el-Cami’li Ahkami’l-Kur’an*, Müessesetu’r-Risale, Beyrut, 2006, XII, 32-33.

⁸ Ra’d, 13/11.

⁹ Ra’d, 13/6.

Binâenaleyh Allah Teâlâ, o müşriklerin başına, onların küfür ve gûnahta ısrar edecekleri iyice belli oluncaya kadar, köklerini kazıyacak bir azap indirmeyeceğın beyan etmiştir” demişlerdir.

Hatta bunlar şöyle de demişlerdir: “Onların içinde, ileride iman edecek kimseler olduğu veya onların soyundan iman edecek kimselerin geleceğı bilinir ise, Hak Teâlâ onların kökünü kurutacak bir azap indirmez.” Diğeri bazıları ise;

-Aksine ayetteki bu ifade, mutlak manası üzere geçerlidir ve bundan murat, “alabildiğine fesada dalmış ve Allah’a kulluk etmede yollarını bozup değıştirmiş her kavimden, Allah nimetlerini giderir, (geri alır) ve onların üzerine çeşit çeşit azaplar indirir, manasındadır” demişlerdir.¹⁰

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bu ayetleri şöyle yorumluyor:

“Her biri için önünden ve arkasından birtakım muakkipler, tâkip edici, izleyici kuvvetler vardır ki, onu hıfzederler, her birinin sözünü ve işini kaydederler veya sürekli olarak izleyip korurlar, muhafaza ederler. Ki, onlar Allah’ın emrindedirler. Yani bu takip edici güçler veya bu koruyucu kuvvetler “*De ki, ruh Rabbimin emrindedir*”¹¹ ayeti gereğince Allah’ın emrinden ibaret olan birtakım ruhlar veya meleklerdir. Bundan dolayı her birinizin bütün söyledikleri ve yaptıkları, Allah Teâlâ’nın kontrolü, gözetimi, gözlemi ve izlemesi altındadır. Bütün oluşları ve olayları ile hayat her bakımdan O’nun yönetimindedir. O halde hepsi bilinen, her yönüyle kontrol edilen ve inceden inceye izlenen bir şeyin gizlisi, açığı olur mu? Sizce gizli veya açık diye adlandırılan bütün sözleriniz ve bütün davranışlarınız karşılıksız kalır mı? Muhakkak ki, Allah, herhangi bir kavimdeki hali değıştirmez, onlara bahşettiğı nimet ve ikbâli ya da iyi-kötü herhangi bir hali ve hasleti değıştirmez, onlar kendi öz benliklerindeki değıştirinceye kadar. Yani, kavimler bir süre için iradelerinde serbesttirler ve sorumlulukları iradelerine göredir. Şimdiye kadar hep böyle olagelmıştır, bundan sonra da böyle olacaktır. Bununla beraber Allah bir kavme bir fenalık murat ettiğı vakit artık onu geri çevirecek hiçbir kuvvet yoktur, onun önlenmesine imkân yoktur.

İsteseler de istemeseler de Allah’ın murat ettiğı o kötülük, geçici ise geçici olarak, ebedî ise ebedî olarak mutlaka meydana gelir ve hiçbir şekilde önlenemez. Ve onların Allah’tan başka bir velileri de yoktur ki, ona bir çare bulsun.”¹²

¹⁰ Razi, Fahrudin, age., XIX, 23.

¹¹ İsrâ, 17/ 85.

¹² Yazır, Elmalılı M. Hamdi, age., V, 130.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Enfal Suresi 53.ayetin tefsirinde de şöyle diyor:

“Bu, yani bu âdetin böyle olması, bütün bunların başlarına gelen cezaların ve ikabın böylece kendi amellerine, dayanması şu iki sebep iledir ki, Allah Teâlâ bir kavme, bir topluma ihsan ettiği nimeti durup dururken değiştirecek değildir. Ta onlar kendilerindeki değiştirenceye kadar.

Yani onlar o nimete erdikleri zaman kendilerinde o nimete sebep ve vesile olan fitrî misakı, ahlâk ve güzel amelleri, kendileri bozup değiştirenceye kadar, huylarını değiştirenceye kadar Allah’ın o nimeti değiştirmesi, Allah’ın âdetlerinden değildir. İlâhî âdet kişisel sebeplere dayalı olarak verdiği nimetin değişmesini de yine kişisel huyların ve davranışların değişmesi sebebine bağlamıştır. Ki insanın sorumluluğu da buna dayanır.

Sebeplerin birincisi işte budur. İkincisi de Allah kesinlikle her şeyi işitir ve bilir. Çünkü Allah herkesin içyüzünü bilir, ne söylediğini de işitir. Onun gözünden hiç kimse bir şey kaçıramayacağı için, O da ona göre hesaba çeker. Şu halde akıl ve irade, küfür ve iman, ahlâk ve amel gibi kişisel sebeplere bağlı olan nimetlerin dışındaki doğrudan doğruya alınıp verilen nimetler bu konunun dışındadır. Hiç şüphe yok ki, bu konuda bütün kişisel sebeplerin kıymeti, nimet veya nimet sayılan şeylerin gerçek yüzünü tanıtan ayetleri tanıyıp tanımamaktan ileri gelmektedir. Bir kimsenin kendi fitratını ve fitratla ilgili ahdini bozması ve kendisine vârid olan sezgi ve delillerin yardımıyla hakkı duymaması ve duymak istememesi elindeki nimetin değişmesine sebep olur.

Yine bir kavmin kendi içinde veya dışında bulunan ve kendilerine İlâhî ahkâmı tebliğ eden hak rehberlerinin dâvetini duymak ve tanımak istememesi, toplumsal şuur ve zihniyetlerinde öyle bir bozukluktur ki, bu da onların ellerindeki nimetlerin değişmesine ve elden çıkmasına sebep olur.¹³

Asrımızın müfessirlerinden Seyyid Kutub, Ra’d suresi 11. Ayeti şöyle tefsir etmiştir:

“-Yüce Allah’ın onları kendi emrine göre hareket eden korucularla izletmesi, onların hem şahısları hem de durumları açısından meydana getirdikleri değişiklikleri gözetlemek ve bu değişikliklere uygun olarak onlar hakkındaki hükmünü yürürlüğe koymaktır.

¹³ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, age., IV, 243.

Çünkü Yüce Allah insanlara verdiği nimeti ya da azabı, üstünlüğü ya da alçaklığı, onurluluğu ya da ezilmişliği, onlar, düşüncelerini davranışlarını ve pratik hayatlarını değiştirmedikçe değiştirmez. Yüce Allah onların şahısları ve davranışları açısından meydana getirdikleri değişiklikler doğrultusunda onların durumlarını değiştirir. Gerçi, Yüce Allah daha olmadan ne olacağını bilir. Ne var ki, onlara ilişkin hüküm, onların davranışlarına göre olacaktır ve bu hüküm yaşanan değişiklikle aynı zamanda gerçekleşecektir.

Kuşkusuz bu, insana ağır bir sorumluluk yükleyen bir gerçektir. Yüce Allah'ın iradesi ve buna ilişkin yasa, insanlar hakkındaki iradesinin yine bu insanların davranışları yönünde gerçekleşmesi şeklindedir. Onların bu kanunlara uyup uymamalarına göre bu kanun cereyan edecektir. Bu konuya değinen ayet gayet açıktır ve yoruma ihtiyaç bırakmamaktadır. Bu ayet yüklediği sorumluluğun yanında, bu insana verilen değeri de göstermektedir. Yüce Allah, iradesini yürürlüğe koymayı insanın davranışlarına bağlamakla ona büyük bir değer vermiştir.

İlke belirlendikten sonra ayetlerin akışı, Yüce Allah'ın bir toplumun durumunu kötülüğe doğru değiştirmesini gözler önüne sermektedir. Çünkü onlar –ayetin metninden de anlaşıldığına göre- durumlarını kötülüğe doğru değiştirmiş, Allah da onlara kötülüğü dilemiştir.

Ayet ilkenin bir yönünü açıklıyor ama diğer yönünü açıklamıyor. Çünkü şu anda iyilikten önce kötülüğü isteyenlerin durumu ele alınmaktadır. Daha önce gafletleri iyice belirginleşsin diye azaptan önce bağışlanma sunulmuştu onlara. Burada ise, sadece kötülüğün sonucu açıklanmaktadır. Amaç onları Yüce Allah'ın karşı konulmaz azabından sakındırmaktır kuşkusuz. Çünkü Allah'ın azabını hak ettikleri zaman, kendilerini bu azaptan koruyacak bir dost bulamazlar.”¹⁴

Yine Seyyid Kutub, Enfal Suresi 53. Ayetle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Bu ayetin delalet ettiği mana üzerinde biraz durmayı zaruri görüyoruz:

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (53)

“Bu böyledir. Çünkü bir toplum, sahip olduğu iyi bir niteliği değiştirmedikçe Allah da o topluma vermiş olduğu nimeti değiştirmez.”¹⁵

¹⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, (Çev. İ.Hakkı Şengüler, M.Emin Saraç, Bekir Karlığa), İstanbul, 1992, VIII, 522-523.

¹⁵ Enfal, 8/53.

Bu ayet, bir açıdan Yüce Allah'ın kullarla ilişkilerinde her zaman adil davrandığını vurgulamaktadır. İnsanlar niyetlerini bozmadıkları, davranışlarını değiştirmedikleri, konumlarını terk etmedikleri sürece Yüce Allah onlara bahsettiği nimetini geri almaz. Böyle bir durumda, imtihan ve deneme için kendilerine bahşedilen nimetin değerini bilmedikleri, bu nimete karşılık şükretmedikleri için kendilerinden nimetin geri alınmasını hak ediyorlar. Bir açıdan da bu ayet, insan denen yaratığa verilen en büyük onura işaret etmektedir. Yüce Allah, kaderinin uygulanışını insanın hareketlerine ve davranışlarına göre ayarlamakla bu lütfu bahsetmiştir insana.

Yüce Allah, insan hayatındaki takdiri değişikliği, onların gönüllerinde, niyetlerinde, davranışlarında, hareketlerinde ve kendileri için seçtikleri hayat tarzlarında meydana gelen pratik değişikliğe dayandırmıştır.

Bir diğer açıdan da insan denen varlığa -kendisine verilen bu büyük onura denk düşecek- büyük bir sorumluluk yüklemektedir. İnsan, nimetin değerini bilip, şükrettiği sürece, Allah'ın kendisine verdiği bir nimeti kalıcı kılabilir, arttırabilir de.

Aynı zamanda nimete karşılık nankörlük yaptığı zaman, şımardığı zaman, niyeti ve hayat tarzı bozulduğu zaman bu nimeti kendi eliyle giderebilir, yok edebilir.

İşte bu önemli gerçek, 'insan gerçeğine ilişkin İslâmî düşüncenin' şu varlık bütününde Allah'ın kaderiyle insan ilişkisinin, insanın şu evren ve evrenin içindikilerle ilişkisinin bir yönünü temsil etmektedir. Bu yönden, insanın Allah'ın terazisindeki değeri ve bu değerle kazandığı onur ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda insanın gerek kendi akıbeti, gerekse çevresindeki olayların âkıbeti üzerindeki etkinliği ortaya çıkmaktadır.

Allah'ın izni ve kendi hareketleri, davranışları, niyet ve hayat tarzı ile birlikte hareket eden Allah'ın takdiri uyarınca sonucu üzerinde etkin rol oynayan bir varlık kimliğine bürünür insan. Bu düşünce sayesinde materyalist düşünce ekollerinin kendilerine yüklediği, aşağılayıcı ve fonksiyonsuz kimliği atar.

Bu düşünceler insanı, zorlayıcı determinizm karşısında fonksiyonsuz bir varlık olarak görürler. Ekonomik determinizm, tarihi determinizm gibi, insanın karşılarında güçsüz ve etkisiz bir varlık olarak belirlediği daha nice kaçınılmazlıklar, gerekircilikler... İnsan bu zorunlulukların kendisine yüklediği görevi yerine getirmekten başka bir şey yapamaz. Bunlar karşısında insan silik, zavallı ve aşağılanmış bir yaratıktır.

İşte bu önemli gerçek, insanın hayatında ve çalışmasında, iş ve karşılığı arasındaki bu gerekliliği bu şekilde tasvir etmektedir. Aynı zamanda bu gerekliliği kaderi doğrultusunda yürürlüğe giren evrensel yasalarından biri haline getiren Yüce Allah'ın mutlak adaletini de dile getirmektedir. Bu yasanın uygulanışında Allah'ın kullarından herhangi birine haksızlık yapılmaz.”¹⁶

Muhammed Esed, Ra'd Suresi 11. Ayeti yorumlarken şu dip notları koymuştur:

“(Böyle biri sanıyor mu ki) kendisini önünden ve ardından izleyen...” Lafzen, “*ellerinin arasından ve arkasından*”. “Bakara Suresinin 255.ayetinde olduğu gibi, “*ellerinin arasında*” tabiri “onun tarafından fark edilen, görülen” ya da “onun için aşikâr olan” anlamına gelirken, “*onun arkasında olan*” tabiri mecâzî olarak “onun haberdar olmadığı” ya da “ondan gizli” olan şey anlamında kullanılmaktadır.

“...(ve) onu Allah her ne ki takdir etmişse...” Lafzen, “*Allah'ın emrinden*”. Yukarıdaki bölümün çevirisini büyük ölçüde *mu'akkibât* (“bir şeyin hemen peşinden giden ya da gelen yahut kesintisiz olarak onu izleyen başka şey” anlamındaki *mu'akkib* sözcüğünün çoğuludur) teriminin anlamı belirlemektedir.

Klasik müfessirlerin çoğu *mu'akkibât* sözcüğüne “melekler kafilesi” yahut “melekler ordusu” anlamını, yani, her insana refakat eden ve kesintisiz olarak birbirinin peşinden görev yapan kaydedici melekler anlamını vermişlerdir.

Bunun bir sonucu olarak da *min beyni yedeyhi ve min halfihî* ibaresine “önünde ve arkasında sıralanan” yani, “insanı her yandan kuşatan” anlamını, *min emrillâh* ibaresine de “Allah'ın buyruğuyla” anlamını vermişler ve böylece *mu'akkibât* sözcüğünden yola çıkarak ayeti meleklerle ve onların gözcülük görevlerine işaret olarak yorumlamışlardır.

Ne var ki, bu yorum bütün müfessirler tarafından desteklenmemektedir. İlk müfessirlerden bazıları *mu'akkibât* teriminin, insanın, istek ve niyetlerini Allah'ın irâdesinden bağımsız olarak gerçekleştirmesinde kendisine yardımcı olacaklarına inandığı ve böylesine boş ve bâtıl bir inançla bağlanıp güvendiği her türlü *dünyevî* güçleri ve kavramları işaret ettiğini söylemiştir. Râzî'nin kaydettiğine göre bu vecîz ayeti ünlü müfessir Ebû Muslim İsfehânî de aynı yönde yorumlamıştır. Adı geçen müfessir 10. ayetle 11. ayetin baş kısmını aktarırken şöyle söylemektedir: “Allah'ın ilmine nispetle, gizlice yapılan işlerle açıkça yapılanlar, gecenin karanlığında kendini saklayan kimseyle gün ışığında (cüretle ortalıkta) dolaşan kimse hep aynıdır...”

¹⁶ Seyyid Kutub, age., VII, 50-51.

Çünkü gecenin örtüsüne sığınan kimse (böyle yapmakla) asla Allah'ın takdirinden (*emr*) kaçamaz, tıpkı yardımcılarıyla/refakatçileriyle (*mu'akkibât*) çevrilmiş olarak gün ışığında dolaşan kimsenin bundan kaçamadığı gibi: Çünkü o yardımcılar, o kimseyi Allah'ın emrine/takdirine karşı hiçbir şekilde koruyamazlar.”

Biz de çeviride bu doyurucu yorumu esas aldık. Günahkâr kimsenin güvenip dayandığı “koruyucu” ya da “destekleyici” güçler (zenginlik, soy-sop, zürriyet genişliği gibi) gözle görünür şeyler olabileceği gibi, (kişisel nüfûz, yüksek toplumsal itibar ya da kişinin “şans”ına inanması gibi) soyut ve görünmez şeyler de olabilir.

Bu husus, *min beyni yedeyhi ve min halfihî* ibaresinin “hem kişinin görüp farkında olduğu, hem de farkında olmadığı ya da kendisinden gizli” anlamına yorumlanması için bir dayanak oluşturmaktadır.

“...Gerçek şu ki, insanlar kendi iç dünyalarını...” Lafzen, “içlerinde olanı”. Bu ifadenin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki anlamı vardır: yani, insanlar kendi nefislerini fesat ve yozlaşmaya terk etmedikçe Allah yardım ve esirgemesinden onları yoksun kılmaz.

Buna karşılık, yine Allah, bilerek-isteyerek günah işleyen kimseler kendi içlerindeki eğriliği, olumsuz eğilimleri değiştirerek bunu hak etmedikçe, onlara rahmet ve inayetini nasip etmez.

En geniş anlamıyla bu ifade, hem bireysel, hem de toplumsal hayata yön ve biçim veren; taşıyıcılarının ahlaki niteliklerine ve “iç dünyalarındaki” ruhi/manevi biçimlenmelere göre uygarlıkları yükselten ya da alçaltan ilahî sebep-sonuç ilke ya da ilişkisini, yani, *sünnetullâhi* dile getirmektedir.”¹⁷

Vehbe Zuhaylî, Ra'd Suresi 11. Ayeti diğer benzer ayetlerle şöyle tefsir ediyor:

“Bu koruyucu meleklerin birçok görevleri vardır. Bazıları insanı Allah'ın izni ve emri ile gece ve gündüz, ona zarar verecek şeylerden ve kazalardan korurlar. Bu görevi belirli melekler üstlenmiştir. Bunlar iki tane olup, biri arkada diğeri de önde, bu vazifeyi yerine getirir. Bazı melekler, iyi ve kötü amelleri yazarlar. Bunlar da iki kişi olup, insanın sağında ve solundadırlar. Sağdaki melek iyilikleri soldaki ise kötülükleri yazar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ قَعِيدٌ (17) مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

¹⁷ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay. İstanbul, 2002, s.486-87.

“Sağında ve solunda, onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zapt ederler.”¹⁸ Dolayısıyla her insanın yanında gündüzleyin dört melek, geceleyin dört başka melek vardır. Bunlardan ikisi koruyucu ikisi de amelleri yazan melektir.

İbn Abbâs (r.a.), Ra'd Suresi 11. ayet hakkında şöyle der: "İnsanoğlunun ardında ve önünde kendisini koruyan melekler vardır. Allah'ın takdiri geldiği zaman, onu terk ederler. Etrafında gözcülük yapan meleklerin, amellerini kontrol ettiklerini, söz ve davranışlarını kaydettiklerini bilen bir kimse, Rabbinin emirlerine karşı gelmekten son derece sakınır ve aleyhine kaydedilip kıyamet günü aniden karşısına çıkmasını diye isyandan ve günahlardan uzak durmaya çalışır. Bu durum aynen, erginlik çağından vefata kadar kayıt yapılan bir teyp kasetine benzer.

“Allah'ın emri ve izniyle onu gözetirler.” Onlar insanı, Allah kendilerine bunu emrettiği için korurlar. Veya insan günah işlediği zaman, tövbe etmesini ve Allah'a dönmesini ümit ederek onun için dua edip, Rabbinden ona mühlet vermesini isteyerek onu Allah'ın azabından korurlar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “De ki: ‘Geceleyin ve gündüzün sizi Rahman’dan kim koruyabilir?’”¹⁹

Allah Teâlâ, burada suç yokken cezalandırmanın olmayacağını bildirerek ihsan ve adaletin ne kadar şümüllü olduğunu beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur. Bir millet, toplum yapısını yıkan, milletin tabiatını bozan zulme, isyana, bozgunculuğa, kötülüklerin ve günahların işlenmesine bünyesinde izin vererek kendini bozmadıkça Allah, onların içinde buldukları nimetleri, sıhhat ve afiyeti ‘değiştirerek’, bu nimetleri onlardan uzaklaştırmaz ve bu şekilde onları cezalandırmaz.

Şu ayet de, bu manayı pekiştirmektedir:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Aranızdan yalnız zalimlere erişmekle kalmayacak fitneden sakının.”²⁰

İslam tarihinin geçmiş asırlardaki olayları açık bir şekilde göstermektedir ki; Allah Teâlâ, İslâm ümmetinin içinde bulunduğu izzet, kuvvet, refah, istiklâl, ilim, siyaset, ekonomi ve toplum hayatındaki basan gibi nimetleri, ancak onlar kendi hallerini

¹⁸ Kaf, 50/17-18.

¹⁹ Enbiya, 21/42.

²⁰ Enfâl, 8/25.

değiştirip, Kur'an'dan başka sistemleri geçerli kılarak dinlerini ihmal ettikten, Peygamberlerinin (s.a.s.) sünnetini terk edip, başkalarını taklit ederek aralarındaki yardımlaşma bağları zayıfladıktan, ahlâken kötüleşerek aralarında büyük günahlar yayıldıktan sonra değiştirmiştir. Allah, yeryüzünü onu ıslah edip düzeltenlere vadederek şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

“Yeryüzüne ancak onu iyi ve doğru bir şekilde imâr eden kullarım mirasçı olacaktır.”²¹

إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

“Yeryüzü şüphesiz Allah’ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.”²²

Daha sonra Allah Teâlâ, azap etmeye mutlaka kadir olduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur: "Allah, bir millete fakirlikle, hastalıkla, işgal edilmekle veya benzeri belâlarla azap etmeyi dileyince hiç kimse onlardan bu azabı uzaklaştıramaz. Onlar için Allah Teâlâ’dan başka, işlerini üzerine alan, onlara fayda sağlayıp zararı uzaklaştıran bir yardımcı da yoktur.

Şu ilâh oldukları iddia edilen putlar ise faydalı şeyi yapmaktan ve zarar veren bir eziyeti def etmekte âciz oldukları için ilâh olmaya asla müstahak değildirlir".

Bütün bunlar göstermektedir ki Allah, ne zaman olursa olsun insanlara azap etmeye muktedirdir. Dolayısıyla azabı hemen istemek ne aklın ne de hikmetli olmanın gereğidir.”²³

Mevdudi, Ra’d Suresi 11. ayeti şu şekilde tefsir etmektedir:

“Onun (insanın) önünden ve arkasından izleyenleri vardır...” “Yani, “Allah yalnızca her şahsın neler yaptığını gözlemekle, yaptığı şeyleri bütünüyle bilmekle kalmaz aynı zamanda o şahsa her yerde eşlik eden koruyucular (gözetleyiciler, gardiyanlar) tayin ederek amellerinin hepsini kayda geçirir.”

²¹ Enbiya,21/105.

²² A’raf,7/128.

²³ Zuhayli, Vehbe, *Tefsîru’l-Münîr*, Daru’l-Fikr, Şam, 2009, VII,135-36.

Bu ayet, istediklerini yapmakta serbest olduklarını ve bu dünyada yaptıklarının hesabını vermeyecekleri vehmiyle yaşayan söz konusu insanlara uyarı olması için zikredilmiştir. Uyarı, bu kavmin kendi cezalarının kendileri tarafından davet edildiğini vurgulamaktadır.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ

“...Gerçekten Allah, kendi nefis (öz)lerinde olanı değiştirip bozuncaya kadar, bir toplulukta olanı değiştirip bozmaz. Allah bir topluluğa kötülük istedi mi, artık onu geri çevirmeye hiç bir (biçimde imkân) yoktur; onlar için O’ndan başka bir veli yoktur.”²⁴

Bu ayet, bir takım azizlerin veya meleklerin kendilerini İlâhî cezadan kurtaracak güce sahip olduğunu sananlara bir uyarıdır.

Zira onları Allah’a karşı savunacak hiç kimse yoktur. Onlar istedikleri kadar Din Günü’nde Allah’ın tayin edeceği cezadan kendilerini kurtarırlar, kendilerine şefaahat ederler umuduyla rab ve hami edindikleri kimselere kurbanlar sunsunlar, biatler etsinler, hiç fark etmez.”²⁵

Muhammed Ali Sabuni Ra’d Süresi 11. Ayeti şu şekilde ele almıştır:

“İnsanın korunmasıyla görevlendirilmiş melekleri vardır. Sırayla onu korurlar. Hükümet dairelerindeki bekçiler gibi, nöbetleşerek onu korurlar. İnsanın önünden ve arkasından gelerek Allah’ın emriyle onu tehlikelerden ve zararlardan korurlar. Mücahid şöyle der: Her kulun başında onu korumakla görevlendirilmiş bir melek vardır. O melek onu uykusunda ve uyanıkken cinlerden, insanlardan ve haşerelerden korur. Şüphesiz Allah, herhangi bir kavme verdiği nimeti, onlar durumlarını çirkin durumlarla değiştirmedikçe, onlardan çekip almaz ve yok etmez. Bu, Allah’ın sosyal kanunlarından. O, herhangi bir kavme verdiği afiyet ve nimeti, emniyet ve izzeti, onlar bu nimetlere karşı nankörlük edip günahlara dalmadıkça değiştirmez. Hadiste şöyle buyrulmuştur: Yüce Allah İsrail oğullarından bir peygambere şöyle vahyetti: “Kavmine de ki: Herhangi bir şehir ve herhangi bir ev halkı Allah’a itaat eder, sonra bu hallerinden Allah’a isyan haline dönerlerse, Allah onların sevdikleri şeyi ellerinden alır, onun yerine sevmedikleri şeyi verir.” Yüce Allah herhangi bir kavmin yok olmasını veya

²⁴ Ra’d, 13/11.

²⁵ Mevdudî, Ebu’l A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’an*, İnsan Yay. İstanbul, 1991, II, 513.

azaba uğramasını istediğinde hiç kimse bunu geri çeviremez. Allah'ın azabından ve belâsından onları koruyacak herhangi bir dostları yoktur.”²⁶

D.İ.B. Yayınlarından çıkan Kur'an Yolu isimli tefsirde Enfal Suresi 53. Ayet ile ilgili olarak şu yoruma yer verilmiştir:

“Burada genel bir kural, İlâhî bir âdet açıklanıyor; Allah'ın kullarına sayısız nimetleri vardır, bunları baştan vermesinin veya esirgemesinin de ilâhî adalet ilkesiyle çelişmeyen hikmet ve sebepleri mevcuttur. Ancak Allah verdiği bir nimeti durup dururken, nimete mazhar olan kulda bir değişiklik meydana gelmeden geri almaz, zıddı ile değiştirmez.

Önce insanlar, Allah'ın hoşnut olmadığı bir şekilde değişirler, öz değerlerine yabancılaşırlar, ellerindeki nimetin şükürünü yerine getirmez, onu gerektiği yerde, gerektiği gibi kullanmazlar, şımarırlar, nimetlerin Allah'ın lütfü ile ilişkisini unuttur, kerameti kendilerine mal ederler; güç, servet, ilim, iktidar gibi ilâhî nimetleri zulüm için kullanırlar... İşte böyle değişen ve bozulan insanların elinden nimet, onu veren Allah tarafından alınır ve yerine zıddı (felâket, mahrumiyet, sıkıntı) verilir.

Bir önceki ayette müşriklere yönelik bir uygulamanın tarihî örneği verilmişti. Bu ayet ise genel kuralın, İlâhî âdetin, tarihte olup biten bazı örnek ve uygulamalarını hatırlatmaktadır. Ayetlerden anlaşıldığına göre sosyal değişim daima düz bir çizgide ve ileriye veya önce ileriye sonra geriye doğru seyretmez. Allah'ın sünnetine (koyduğu kanunlara) göre değişimin belirleyici âmili ne tarihtir ne de insan irâdesi dışında bir başka sebeptir. Fert ve toplum olarak insanlar kendi iradeleriyle inanç, ahlâk ve zihniyet bakımından değişirler. Bu değişme üst yapıda, kültür ve medeniyette de değişmeler meydana getirir, değişim kemale doğru da zevale doğru da olabilir, değişimin ilâhî kanunu ve kuralı budur.”²⁷

2.1.3. Kur'an'a Göre Tağyirin Sebepleri

2.1.3.1. Haddi Aşma

Bir toplumda Allah'ın nimetlerinin eşit bir şekilde dağıtılmaması, kazancın şaibeli bir yoldan elde edilmesi, belirli zümreleri mali açıdan oldukça yüksek bir seviyeye ulaştırmaktadır. Bu ekonomik dengesizlik ve servetin belirli bir kesimin elinde toplanması da halkın önemli bir kesimini yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır.

²⁶ Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, trs. II, 76.

²⁷ Komisyon, Kur'an Yolu, *Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B. Yay. Ankara, 2006, II, 700.

Toplumsal yapıdaki siyasi ve iktisadi açıdan oluşan dengesizlikler sonucu ise, taşıyırın zeminini hazırlayan ahlaki yozlaşma yaygınlaşmaktadır. Mülkiyetin belirli kesimlerde toplanması, toplumda sosyal adaletin ve dengelerin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu da fesat ve kargaşalığa yol açmaktadır:

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا

“Biz bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman, onun varlıklarına emrederiz, orada fisk yaparlar (kötü arzularının peşinde koşarlar), böylece o ülkeye (azap edeceğimiz hakkındaki) söz (ümüz) hak olur, biz de orayı darmadağın ederiz.”²⁸

Bu ayetin orijinalinde geçen “İtraf” kelimesiyle toplum içinde kötü alışkanlıkların doğmasına yol açan aşırı lükse yönelik ifade edilir. Arap dilinde ‘İtraf’ refahtan azdırmak anlamında masdardır. Bu fiilden türeyen ‘turfe(tün)’ ‘nimet, kıymetli şey’ anlamında olup, Türkçe’deki turfa, turfanda sözcükleri buradan gelmektedir.²⁹

‘Etrafe’ fiili de, ‘nimet verip azdırdı, refahtan şımarttı’ anlamına gelmektedir. Ayet-i Kerime’de geçen ‘mütref’ tabiri de ‘nimetle şımartılıp azdırılmış’ kimseler demektir. Mütref, maddi zenginlik ve mal varlığına sahip olduğu için yaşadıkları toplumlarda bu mal, mevki ve servetinden dolayı kendini güçlü hisseden varlık, mevki ve kazanç sahipleri kimseler olduğunu söylemek mümkündür. Bu tip insanların toplumun tepe noktasında, tarihte çoğunlukla hep yöneten ve yönetirken halka hep üstten bakan konumunda oldukları ve kendinden aşağıdakileri yönetime muhtaç, kafası çalışmayan kimseler diye görüp, en üst noktada kendinin oturduğuna kendini ikna etmiş ve onlara buyuran kimseler olduğu da söylenebilir.

Aşırı ölçülerde nimet sahibi olan bu mütrefler, refahın verdiği gevşeklik ve ahireti unutmanın sonucu her türlü ahlâksızlığı işlemeğe başlarlar.

Esasen ahlâksızlık ve buna bağlı olarak içki, kumar vb. şeyler servetin bir yerde toplanmasından, başkalarını ondan mahrum edip bir tarafta tekelleşmesinden ve bunun sonunda toplumdaki dengenin ortadan kalkmasından başka bir şey değildir. Mütreflerin çoğaldığı bir yere Allah'ın elçileri geldiğinde ilk karşı çıkanlar bu mütrefler olur; çünkü resullerin çağırdığı din onların refah halini değiştirecek, vücutlarındaki taşkın enerjiyi boşalttıkları kaynaklar kuruyacak ve refah içindeki hayatları sona erecektir.³⁰

²⁸ İsra, 17/16.

²⁹ İsfehânî, Ragıb, age., *trf* mad, s. 81; İbn Manzûr, age., *trf* mad., IX, 17.

³⁰ Ünal, Ali, age., s. 422-424.

Bu anlamda Kur'an, toplumun tağyirine sebep olan önemli nedenlerden biri olarak lüks yaşama arzusuna değinmektedir.³¹ Kolaylığa ve lüks olana karşı bağımlılık oluşturan bu tutku, toplumları çözüme ve çöküş sürecine sokmaktadır. Bu durum gittikçe her türlü denetim mekanizmalarının ve toplumsal disiplinin gevşemesi sonucunu doğuracağından, toplumda zulmün artması, zayıf ve güçsüzlerin haklarının korunmaması daha da yaygınlaşacaktır. Gerçekten de toplumun rehabetine yol açan lüks ve refah, toplumsal fedakârlık isteyen durumlarda tehlikelere göğüs germe ve mücadele etme duygusunu zayıflatmaktadır.

Burada azap sürecine girmiş toplumlar, içlerindeki varlıkların haddi aşmalarına karşı koymadıklarından dolayı kendi yok oluş süreçlerini yine kendileri hazırlamaktadırlar. Bu süreç yalnızca mütreflerin kendi fiilleriyle oluşmayıp, sıradan insanların ve halkın da toplumsal çöküşün gerçek sorumluları olan mütreflerin zulüm ve kötülüklerine ortak olmalarıyla gerçekleşmektedir.³²

2.1.3.2. Kibir

“Sözlükte “büyüklük” anlamına gelen kibir, tevazuun karşıtı olarak “kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir; ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyüklenme ve böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışa yansımından ibaret olduğu belirtilir. Aynı kökten gelen tekebbür ve istikbâr kibre yakın anlamlara gelmekle birlikte kibri büyüklük duygusu, tekebbürü ise bu duygunun eyleme dönüşmesi şeklinde yorumlayanlar da vardır. Kaynaklarda, tekebbürün en ileri derecesinin gerçeği kabule yanaşmayarak Allah'a karşı büyüklenmek ve O'na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememek olduğu ifade edilir.

İstikbârın iyi ve kötü olanı vardır. İyi olanı insanın büyük ve değerli bir kişi olmayı istemesi, bunun için gerektiği şekilde davranması, gerekli niteliklerle donanması; kötü olanı ise kişinin sahip olmadığı meziyetlerle övünerek kendini olduğundan farklı göstermeye çalışmasıdır. Tekebbürün de benzer şekilde iki farklı anlama geldiği görülür. A'râf Suresinin 146. ayetinde kibir taslayanlar eleştirilirken “haksız olarak” kaydının konması dikkate alınarak bir kimsenin sahip olduğu gerçek meziyet ve erdemleri ölçüsünde kendi değerinin farkına varmasında bir sakıncanın

³¹ Enbiya, 21/11-15.

³² Mevdudi , age., III, 91.

bulunmadığı belirtilmiştir. Ucb (kendini beğenme), ihtiyâl ve huyelâ (büyüklenme), fahr, tefâhur (övünme), tahkir (başkasını aşağılama), tecebbür (zorbalık), tuğyan (taşkınlık) gibi kibire yakın anlamlarda kullanılan başka kavramlar da bulunmakla birlikte bunlardan yalnız ucb kelimesi kibir gibi literatüre ahlâk terimi olarak girmiştir. Kaynaklarda genellikle ucun kibirden farklı olduğu belirtilir.

Buna göre kişinin kendini büyük, başkalarını küçük görmesine kibir, başkasını küçük görmeden kendini ve yaptıklarını beğenerek böbürlenmesine de ucb denilir. “Kişinin geçici değerlere aldanıp onlarla avunması” anlamına gelen gurur da Türkçe’de “kendini beğenme, böbürlenme” manasında kullanılmaktadır.

Kur’an’da kibir kelimesi terim anlamıyla bir ayette geçmektedir (el-Mü’min 40/56); aynı anlamda sekiz yerde değişik isim ve fiil kalıplarında tekebbür (el-A‘râf 7/13, 146; en-Nahl 16/29; el-Mü’min 40/27), kırk dokuz yerde de istikbâr kavramları yer almıştır. Ayrıca izzet, muhtâl, fahûr, fehhâr ve tefâhür, cebbâr, âlî ve ulûv, tâgî ve tuğyan gibi kavramlar da kibir ve ucun farklı tezahürleri olarak kullanılmıştır.

Kur’an’da bu tür kavramların genelde Cahiliye dönemi anlayışıyla benzer topluluklara özgü olup sefeh, hamiyet, asabiyet gibi terimlerle ifade edilen; soyluluk, zenginlik, siyasî-içtimaî statü üstünlüğü gibi motiflerle beslenen zorbalık ve barbarlık ruhunun yansımaları olarak ortaya konulduğu görülür.

Yalnız bir ayette (el-Haşr 59/23) mütekebbir kelimesi Allah’ın isimleri arasında, bir ayette de (el-Câsiye 45/37) kibriyâ Allah’ın sıfatı olarak geçmektedir. Son ayette mutlak anlamda büyüklüğün Allah’a mahsus olduğu bildirilir. Ayetlerin bazısında tekebbür ve istikbar, kendisinin Âdem’den daha üstün olduğunu ileri süren İblis’in büyüklenme duygusuna kapılarak Âdem’e secde etmesini isteyen ilâhî buyruğa karşı çıkışını anlatır (el-Bakara 2/34; el-A‘râf 7/12-13; Sâd 38/74).

Diğer ayetlerde ise aynı kavramlar inkârcıların Allah’ın ayetleri, kitabı ve dini, Peygamber ve onun tebliğleriyle Müslüman topluluk karşısındaki aşağılayıcı ve reddedici tutumlarını, kendini beğenmişliklerini ifade eder. Önceki peygamberlerin tebliğ faaliyetlerinin açıklandığı ayetlerde onların da benzer tepkilerle karşılaştığı anlatılarak bu tutumun her devirdeki inkârcıların ortak tavrı olup bunun bir ahlâk hastalığı sayıldığı belirtilir. Bazı ayetlerde istikbâr, inkârcılar arasından özellikle varlıklı ve aristokrat kesimin yoksul ve zayıf çoğunluğa karşı takındığı aşağılayıcı ve baskıcı tutumu ifade etmek üzere kullanılır ve bu sosyal problemle ilgili olarak çeşitli

peygamberlerin kavimlerinden örnekler verilir. (meselâ bkz. el-A‘râf 7/75-76; Sebe’ 34/31-33)

Kibir, erken dönemlerden itibaren İslâm ahlâk ve tasavvuf kitaplarıyla edep ve hikemiyata dair mecmuaların önemli konularından biri olmuş; bu kaynaklarda kibrin anlamı ve mahiyeti, sebepleri, belirtileri, dinî, ahlâkî ve içtimaî zararları gibi konular üzerinde durulmuştur.

Bunlar arasında Gazzâlî’nin İhyâü ulûmi’ d-dîn’inin özel bir yeri vardır. Eserin “Kitâbü Zemmi’ l-kibr ve’ l-ucb” başlıklı bölümünde konuyla ilgili başlıca ayet ve hadislerle seleften intikal eden açıklamalar aktarılmıştır.

Tevazu, kibir kavramının anlamı ve mahiyeti, kibirlenmenin zararları, çeşitleri ve dereceleri; ilim, amel ve ibadet, soyluluk, güzellik, zenginlik ve güç şeklinde sıralanan kibir sebeplerinin gerçek anlamı ve değeri; alçak gönüllü insanların karakter yapıları, kibir hastalığının tedavisi ve tevazu erdemini kazanmanın yollarıyla ucb kavramı dinî, ahlâkî, psikolojik, pedagojik vb. yönlerden incelenmiştir.

Eser, gerek sistematik gerekse içerik yönünden konuyla ilgili sonraki literatür için bir model oluşturmuştur.”³³ Esasen bireye ait bir tutum olmanın ötesinde, toplumların kendilerine özgü farklılıklarının diğer toplumlara karşı “büyüklenme” aracı olarak kullanılmasıyla sosyal bir tutum olarak tezahür eden kibir, toplumun sosyal ilişkilerinde ve diğer toplumlar karşısında sağlıklı bir düşünce yapısının oluşmasına engel olmaktadır.

Toplum, bir takım gelenekler yoluyla kendisine aktarılan düşünce ve kültür kalıplarını yücelterek, insanların akıllarıyla vakıaları sorgulamalarına ve eleştirmelerine çoğu zaman imkân vermez.³⁴

2.1.3.3. Dünya Sevgisi

Fıtratına dünya sevgisi yerleştirilmiş olan³⁵ insanın buradaki sınavda başarılı olabilmesi için Kur’an ayetlerinde önemli bir ölçü verilmektedir: Allah’a kul olma bilincini daima zinde tutmaya çalışmak, her davranışında dünya hayatının icapları ile âhiret mutluluğunu dengeleyen bir itidal çizgisi tutturmak, bunu başarabilmek için de özverili davranmayı içine sindirmek.

³³ Çağrıçı, Mustafa, “*Kibir Mad.*”, D.İ.A., Ankara, 2002, XXV, 562.

³⁴ Çelik, Celaleddin, *Kur’an’da Toplumsal Değişim*, İnsan Yay. İstanbul, 1996, s.101.

³⁵ Al-i İmran 3/14.

Fakat insanın, çoğu zaman doğasındaki bayağı eğilimlerinin kendisini çekmeye çalıştığı yer ile Kur'an'a göre olması gerektiği yer arasında bulunmanın gerginliğini yaşadığı da muhakkaktır.³⁶ Çünkü insanlar çoğu zaman dünya hayatının geçici güzelliklerine yönelir. Bu yönelişle zanneder ki kazanıp elde ettiği dünyevî varlığı bütün problemlerin halledecektir. Hayatın saadetini, malda ve çocuklarda arar. Bu duygu onu tamamen o yöne sevk eder. Zamanla yaratıcısını unuttur.

Mal, mülk, çoluk çocuk çokluğu ile övünmek(tekâsür), teslimiyetten uzaklaşıp, doyumunu bu tür şeylerde aramak; insanı gerçekten amacından kulluğun gereklerini yerine getirmekten alıkoyar. Boş hülyalara daldırır.³⁷ Mal yığıp sayarlar. Bir musibet anında da feryadı basarlar.³⁸ İnsanların yaratılış amaçlarını unutup yeryüzünü fesada verdiği, böylece zulüm ve adaletsizliğin yaygınlaştığı böyle bir toplumun da çöküşü yakın demektir.

2.1.3.4. Nimete Karşı Nankörlük

Cenab-ı Hakkın insanoğluna verdiği nimetlere karşı nankörlük halini ifade eden “Küfran-ı Nimet” tabiri yapılan iyiliğin bir daha yapılmamasına, o nimetin bir daha verilmemesine sebep teşkil eder. İnsan, hayatının her safhasında kendisine verilen nimetlerden faydalanmaktadır. Allah Teâla, insana maddi ve manevi nice nimetler bahşetmiştir. Nitekim İbrahim Suresi 34. Ayette insanların istediği her şeyin verildiğini, bu nimetlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu ifade buyurulmuştur.

Bütün bu nimetlerden faydalanan insanoğlunun her an Allah'a şükretmesi gerektiği halde o, nimetleri vereni görmezlikten gelerek nankörlük etmekte, O'na ortak koşmaktadır. Bu sebeple Allah, aynı ayetin sonunda “*İnsanoğlu çok zalim, çok nankördür!*” buyurarak onun fitratındaki olumsuz özelliklere dikkat çekmiştir.³⁹

Allah'ın nimetleri karşısında bazı insanlar faklı bir psikolojik havaya girmektedir. Nimet ve bolluğun kendisine tattırılmasına “*Rabbim bana ikram etti.*”⁴⁰ Deyip Allah'ı anarak karşılık verenler olduğu gibi önceden başına gelen sıkıntılar yüzünden Rabbine yalvararak dua ettiğini hatırına getirmeden⁴¹ Allah'tan yüz çevirip

³⁶ Komisyon, Kur'an Yolu, *Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B. Yay. Ankara, 2006, V, 376.

³⁷ Tekâsür, 102/1-6.

³⁸ Mearic, 70/18-20.

³⁹ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B. Yay. Ankara, 2006, III, 319.

⁴⁰ Fecr, 89/15.

⁴¹ Zümer, 39/49.

yan çizerek⁴² O'nu unutan ve O'na eş koşanlar⁴³ da bulunmaktadır. Yine kendisine dokunan sıkıntının kaldırılarak rahata kavuşmasıyla bazı insanların önceki hallerini unutup şükürsüzlüğe yöneldikleri de bir vakıadır.⁴⁴

Esasen şükürsüzlüğün temelinde küfür ve isyan vardır. İnsan Allah'ın nimetlerine karşı takındığı bu olumsuz tavrı yüzünden nankörlük damgası yemektir. Bu durumdan kurtulması için devamlı hatırlatılıp ikaz edilmeye muhtaçtır. Bu hususu Allah Teâla şöyle beyan eder:

ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ

“Nankörlük ettiklerinden dolayı onları böyle cezalandırdık; biz nankörlerden başkasını cezalandırır mıyız?”⁴⁵

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ

“Baksan şunlara! Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirdiler de kavimlerini helâk yurduna kondurdular.”⁴⁶

Bazı zengin kişiler şükretmeyi çoğu zaman unutmaktadır. Hâlbuki Allah'ın nimetlerine en çok mahzar olanlar onlardır. Allah Teâla önce bunları uyarıyor. Eğer şükrederlerse nimetini arttırıyor. Yek değer şükretmezlerse yine bu isyandan dönmelerini emrediyor. Bu defa da hatadan dönmezlerse inatları ortaya çıkmış oluyor. O zaman da Allah Teâlâ onlara belayı gönderiyor.

2.1.3.5. İrtidad

Kuran'da tağyirin sebepleri arasında kullanılan kavramlardan birisi de irtidad kavramıdır. Sözlükte ‘geldiği yoldan geri dönmek, bir şeyden yüz çevirmek veya başka bir şeye dönmek, vazgeçmek, terk etmek’ gibi manalara gelen irtidad, dinî bir terim olarak, bir Müslüman'ın dinini terk etmesi demektir. Bu duruma riddet; İslâm'ı terk eden şahsa da mürted denir.⁴⁷

⁴² İsra, 17/83.

⁴³ Rum, 30/33.

⁴⁴ Gündüz, Turgay, *Kur'an'da Korku Motifi*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2004, s.82.

⁴⁵ Sebe, 34/17.

⁴⁶ İbrahim, 14/28.

⁴⁷ Sarı, Mevlüt, age.,s.392; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yay. Ankara, 2005, s.321.

İslam, Allah'ın insanlar için seçip gönderdiği fitrata (yaratılış amaçlarına) uygun, insanların yalnız ona yöneleceği dosdoğru yol olarak ifade edilen hak dindir.⁴⁸

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Kim İslam'dan başka bir din ararsa, bilsin ki (o din) ondan kabul edilmeyecek ve o, ahirette kaybedenlerden olacaktır.”⁴⁹ Buyrulmuştur.

İslam bu anlamda, insanın ve toplumun bütünüyle ancak kendisiyle huzur bulabileceği, tahrif edilmemiş ve edilmeyecek son din olmaktadır. Dolayısıyla irtidat fitrattan da sapmayı ifade edici bir anlam taşımaktadır. Böylesi bir sapma da toplumu vahim sonuçlara götürecek bir değişimi beraberinde getirmektedir.

Nitekim şu ayette bu durum vurgulanmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁵⁰

2.1.3.6. Nisyân

“Nisyân”, Arapça “nesie” fiilinin mastarıdır. “Unutmak, terk etmek, ihmal etmek” anlamına gelir. Yapması veya söylemesi gerektiği halde ilgisizlik sebebiyle üstünde durmadan geçmek demektir. İnsanın, emaneten saklanması, korunması, himaye edilmesi ya da bakımıyla meşgul olunması istenen bir şeyin, ihtiyatla, basiretli bir biçimde ya da yerinde kararlarla, saklanmasını, korunmasını, himaye edilmesini ya da bakımıyla meşgul olunmasını ya kalbinin (veya hafızasının) zayıflığından dolayı ya

⁴⁸ Rum, 30/30.

⁴⁹ Al-i İmran, 3/85.

⁵⁰ Maide, 5/54.

gafletten dolayı ya da kasten terk etmesi ve en nihayetinde de onun zikrinin bir kimsenin kalbinden kalkması ya da silinmesidir.⁵¹

Kur'an'da "nisyan" kavramı Allah ve insan için söz konusu edilmiştir. Allah'ın, hiçbir şeyi unutmadığı⁵² ancak kendisini unutanları unuttuğu⁵³ bildirilmiştir. Allah'ın unutmaması; bir şeyi hatırlayamaması, bilgilerinin kaybolması anlamında değil, müşâkele yoluyla kendisini unutanları nimet, ihsan ve rahmetinden mahrum etmesidir.

İnsanın unutmaması; Kur'an'da çoğunlukla bir görevi, bir gerçeği kasten ve bilerek terk etmesi, ihmal etmesi, görmezlikten gelmesi anlamında kullanılmıştır.

Mesela, kâfirlerin, yaratılışlarını;

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

*"Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?"*⁵⁴

Âhireti;

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا
بآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

*"Onlar dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da kendilerini aldatmıştı. İşte onlar bu günlerine kavuşacaklarını nasıl unuttular ve ayetlerimizi nasıl inkâr edip durdularsa, biz de onları bugün öyle unutturuz."*⁵⁵

Hesap gününü;

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ
الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

*"Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır."*⁵⁶

⁵¹ İsfahânî, age., s. 1443; Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, *Arapça Türkçe Yeni Kamus*, Elif Ofset, İstanbul, 1985, s. 436.

⁵² Meryem, 19/64.

⁵³ Tevbe, 9/67.

⁵⁴ Yâsîn, 36/78.

⁵⁵ A'râf, 7/51.

⁵⁶ Sâd, 38/26.

Ve Allah'ı anmayı, unuttukları da nisyan kavramı ile ifade edilmiştir.

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ
وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا

“Onlar, “Seni eksikliklerden uzak tutarız. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda seni anmayı unuttular ve helâke giden bir toplum oldular” derler.”⁵⁷

Yine cezalandırılan zalim toplumların kendilerine yapılan uyarıları,

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَخَنَّا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ
مُبْلِسُونَ

“Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada, onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar.”⁵⁸

Zalim insanın isyân ve günahlarını,

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ
وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا

“Kim, kendisine Rabbinin ayetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutandan daha zalimdir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar.”⁵⁹

İnsanların başkalarına iyiliği emredip nefislerini unutmaları da aynı kavram ile ifade edilmiştir.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Siz Kitab'ı okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığının çirkinliğini) anlamıyor musunuz?”⁶⁰

⁵⁷ Furkan, 25/18.

⁵⁸ En'âm, 6/44.

⁵⁹ Kehf, 18/57.

⁶⁰ Bakara, 2/44.

Bu anlamda nisyân; îmân etmemek, farz görevleri yapmamak, haramları işlemek, isyân ve günah içinde olmayı ifade eder. Allah'ı unutmak, itaati terk etmektir. Hesap gününü unutmak âhireti inkâr etmek ve âhireti için hazırlık yapmamaktır. Ayetleri unutmak, iman etmemek veya emir ve yasakları tavsiye ve ahkâmı uygulamamaktır. Günahları unutmak, tövbe etmemektir.⁶¹

Öte yandan 'nisan' kelimesinin 'terk etmek' anlamı, Kur'an'da genellikle marufu yasaklayıp münkeri emreden münafıklar ve attıkları hiç bir adımda Allah'ın emirlerini umursamayan, iman ilkelerini göz ardı eden kâfir kişiler için de kullanılmaktadır. Nitekim

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيْتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى

“Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse, mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. O da şöyle der: “Rabbim! Dünyada gören bir kimse olduğum hâlde, niçin beni kör olarak haşrettin? Allah, “Evet, öyle. Ayetlerimiz sana geldi de sen onları unuttun. Aynı şekilde bugün de sen unutuluyorsun” der.⁶²

Ayetinde; dünyada iken Allah'ı anmayı unutan ve ondan yüz çevirenlerin ahirette aynı şekilde cezalandırılacağı haber verilmektedir. Dünya'da Allah'ı, emir ve yasaklarına uymayı unutanlar, ahirette unutulacaklar, yani nimetten mahrum bırakılacaklardır.

Çünkü onlar dünyada iken Allah'ın ayetlerine itibar etmemiş ve terk etmişlerdir. Kıyamet günü dünyada terk etmelerine ceza olarak karanlıklar içinde bırakılacaklardır.⁶³

Kur'an-ı Kerim'de ayrıca müminlere de Cenab-ı Hakkı unutmuş, o yüzden kendi nefislerini de unutarak isyana dalmış kişiler gibi olmamaları da şu ayette emredilmektedir:

⁶¹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yay. s.529-30.

⁶² Taha, 124/126.

⁶³ Nesefî, Abdullah İbn Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dar'ul-Marife, Beyrut, 2000, s.706.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar fasık kimselerin ta kendileridir.”⁶⁴

Allah Teâla’nın hukukuna riayeti, ubudiyet vazifelerine devamı terk ettiler. Cenab-ı Hak’ta onlara kendilerini unutturdu. Böylece kendi nefislerinin zararına çalışır oldular. Kendi faydalarını temin edecek, kendilerini kıyamet gününün dehşetinden kurtaracak olan salih amellerden nasipsiz kaldılar. İşte tamamen fasıklığa ve günaha dalmış olanlar bunlardır.⁶⁵

2.1.4. Kur’an’ın Cevaz Verdiği Tağyir

Kur’an’a göre, toplumsal değişimin yönü ilahi iradenin belirlediği doğrultuda olmalıdır. İnsanlar, bireysel ve toplumsal iradelerini diledikleri gibi kullanma hakkına sahip olmakla birlikte, ilahi değerlere uygun değişimleri gerçekleştirmekle yükümlüdürler.⁶⁶

Tarihte, Allah’ın razı olmadığı yönde gerçekleşen toplumsal değişme olaylarının Allah’ın müdahalesiyle sık sık reddedildiğinden yola çıkarak, Allah’ın bütün değişmelerde iradesini kullandığını hatta bu nedenle sürekli olarak bir savunma mekanizmasını haklı bir şekilde işleymesini mümkün kılmayacak peygamberler gönderdiği görülmektedir. Peygamberler genellikle ve asıl kaynaktan uzaklaşmanın yoğunlaştığı dönemlerde, hakikate yeniden dönüşün bir aracı olarak Allah tarafından toplumlara gönderilmektedirler.

Peygamberler, toplumsal tağyirin yoğunlaştığı, insanların yaratılış amaçlarını unutup yeryüzünü fesada verdiği, böylece zulüm ve adaletsizliğin yaygınlaştığı zamanlarda görevlendirilerek, toplumların sapma yönündeki eğilimlerini, değişmeyen fitri değerler doğrultusunda dönüştürmeye çalışmaktadırlar.⁶⁷

Dolayısıyla tarih içerisinde zaman zaman gerçekleşen bu ilahi müdahaleler, tarihin amaçsız ve anlamsız olmaktan çok, vahyin belirlediği ilkeler doğrultusunda geliştiğini ortaya koymaktadır. Buna göre toplumsal yapısını adaletle sağlamlaştırmış

⁶⁴ Haşr, 59/19.

⁶⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali ve Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, trs., VIII, 3682.

⁶⁶ Çelik, Celaleddin, *age.*, s.75.

⁶⁷ Hud, 11/12; Gaşiye, 88/21, 22.

bir toplum, ahlaki ve sosyal açıdan yozlaşmış bir toplumla aynı akıbeti yaşamamaktadır.⁶⁸

Allah, tarihsel ve toplumsal değişimin belirleyici kıstasları arasında yer alan davranışlardan, iyi ve insanlığa yararlı olanlarını rahmetiyle esirgemiş, buna karşılık kötü ve insanlığa zararlı olanlarını ise yok olmaya yöneltmiştir.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَرَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

“Deki: Hak geldi, batıl gitti; zaten batıl yok olmaya mahkûmdur.”⁶⁹

Kur’an insanların nefislerinden başlamak üzere toplumsal alana yayılan zulüm nedeniyle fitratların bozulmasına ve yeryüzünde fesadın oluşmasına yol açan sapma yönündeki değişimi tersine döndürmeyi öngörmektedir.

Ancak buna rağmen algılama biçimlerini nicel değerlerin belirlediği topluluklar öngörülen bu değişime direnmektedirler:

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ
بِمُعَذَّبِينَ

“Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şumarık kesimi: ‘biz size gönderileni inkâr ediyoruz, biz mal ve çocuk bakımından daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz’ demişlerdir.”⁷⁰

Burada toplumun değer yargılarının dünyevi kazanımlarına bağlı bir üstünlük temelinde bir kırılmadan geçtiği görülmektedir. İnsanların doğuştan ya da sonradan sahip oldukları bir takım maddi üstünlüklerin, sosyal hayatta ayrıcalıkları ve farklılıkları derinleştirmek yönünde kullanılması, her türlü adaletsizliğin kaynağını oluşturacaktır. Böylece şekillenen toplumsal ahlak ve idealler, maddi güç sahibi olmayı yükselen değer haline dönüştürmekte ve insanlardaki diğer güzel hasletleri küçümsemektedir.

Yüce Allah, toplumsal değişmeyi yönlendirici uyarıcı peygamberler göndermekle birlikte, insanların bu değişime sosyal ve psikolojik açıdan hazırlıklı olmalarını sağlayacak müdahaleler ve kolaylaştırmalarda da bulunmaktadır.⁷¹

⁶⁸ Enbiya, 21/105.

⁶⁹ İsrâ, 17/81.

⁷⁰ Sebe, 34/34, 35.

⁷¹ Araf, 7/94-95.

İnsanlar bütün bu uyarı ve müdahalelere uygun bir değişim yaşadıkları zaman, Allah onlara “yerden ve gökten bereket kapıları açmaktadır.”⁷² Buradan sosyal ilişkilerde ilahi vahiy doğrultusunda gerçekleşen değişmelerin, sadece toplumsal boyutta kalmayan olumlu sonuçları doğurduğu anlaşılmaktadır.

Buna karşılık bir toplum vahyin kendisinden istediği değişimleri gerçekleştirmediği zaman, Allah bu konuda amaçlarına ve ideallerine daha sadık yeni bir toplumu onun yerine getirmektedir.⁷³

Böylece tarihsel değişmeyi yönlendiren bir diğer sünnet de, tarihte sürekli olarak bütün insanlığa karşı hakikatin sözcülüğünü ve şahitliğini yapacak bir toplumun bulunması şeklinde tezahür etmektedir.

Öte yandan insanlara şahit olma dinamizmini yitiren toplumlardan da bu sorumluluğun alınarak başka toplumlara devredileceği belirtilmektedir.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

“Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki, insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun.”⁷⁴ Burada, yeryüzünde diğer toplumların kendilerine önder ve örnek göreceği ideal bir toplumun vahiy temelinde şekillenmesi, ayırt edici bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumların iyi ve güzel günlere erişebilmesi, inanıp yararlı işler yapmalarına bağlı olmaktadır. Allah böyle davranan toplulukları, yeryüzünde önceki toplumları nasıl hükümran kıldıysa kendilerini de tam bir güven içinde hükümran kılacağını bildirmektedir.⁷⁵ Ayrıca itaat etmeyen, zulmeden ve Allah’ın dininden yüz çeviren toplumların yerine de itaat eden bir toplumun getirilmesi⁷⁶, tarihsel değişimde göz önünde tutulması gereken bir sünnet olmaktadır.

Kur’an tarih içerisinde meydana gelen çatışma ve savaşlar nedeniyle bazı toplulukların diğerleri tarafından ortadan kaldırıldığını, bunun da meydana gelebilecek zulümleri engelleyen önemli bir değişim dinamiği olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla sosyal çatışmalar ve savaşlar istenilmeyen bir durum olmakla birlikte, bazı adaletsizliklerin yol açtığı kötülükleri gidermede önemli işlevlere sahip görünmektedir.

⁷² Araf, 7/96.

⁷³ Maide, 5/54; İbrahim, 14/19-20.

⁷⁴ Bakara, 2/143.

⁷⁵ Nur, 24/55.

⁷⁶ Nisa, 4/; Maide, 5/54; Araf, 7/128, 137; Tevbe, 9/39; İbrahim, 14/13-14; Enbiya, 21/105; Kasas, 28/5-6; Muhammed, 47/38.

Kur'an böylece meydana gelecek olan çatışmaların, kötülükleri gideren bir değişim dinamiği olarak fonksiyon gördüğünü bildirmektedir.

Zira eğer böyle olmasaydı, ayetteki ifadesiyle “içlerinde Allah’ın ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılırdı.”⁷⁷

Netice itibarıyla Kur'an, insanların sosyal ilişkilerinde adaleti yerleştirmeleri ve zulmün yaygınlaşmasını engellemeleri halinde bunun hem toplumsal hem de tabiat açısından olumlu sonuçları doğuracağını haber vermektedir.⁷⁸ Kur'an'ın insanlar için öngördüğü değişim, insanların zamanla inanç, anlayış ve yaşantılarını Allah'ın kendileri için seçip beğendiği fitrat dinine göre düzeltip, değiştirmeleri yönünde belirginleşmektedir.⁷⁹

2.1.5.Kur'an'ın Cevaz Vermediği Tağyir

İnsanlık tarihi boyunca birçok millet Allah'ın dininden uzaklaşıp dalalet içine düştükleri zaman Allah, katından rahmet olması için onlara peygamberler gönderildiğini Kur'an ayetlerinde görmekteyiz. Allah'ın insanlara peygamberler gönderdiği dönemler genellikle her yönüyle olumsuzluk ifade eder. İnsanlar öz benliklerini kaybetmenin eşiğinde ve Allah'ın yeryüzünde cari olan sünnetullah kanunu gereği –kötülükleri kendilerini kuşatan toplumların helake uğrayacakları – haberine muhatap olacakken, Cenab-ı Hakkın kullarına olan engin rahmetinin eseri olarak peygamberler gelmişlerdir.⁸⁰

Hidayet rehberi olarak gönderilen peygamberler kavimlerine Allah'ın kendilerine vahyettiği hakikatleri anlattılar. Ancak Allah tarafından görevlendirilen peygamberler tarafından toplumlar sık sık uyarılmasına rağmen, yine de bazı toplulukların yapılan bu uyarıları gereğince önemsemediği hatta fitne, bozgunculuk ve zulümle hayatlarını sürdürdüğüne ilişkin pek çok örneği Kur'an haber vermektedir.

Kur'an olumsuz yöndeki değişmeye tarihten birçok örnek getirmiştir. Bu örneklerden birisi de, Hz. Musa zamanında Firavunun hükümranlığı altında yaşayan Mısır toplumudur. Firavunun yönettiği bu toplum, sahip olduğu ahlaki erdemleri tağyir etmiş, ilahi değerleri görmezlikten gelmiş, Allah'a ve insanlara karşı suç işler duruma

⁷⁷ Hacc, 22/40.

⁷⁸ Maide, 5/66; Araf, 7/96.

⁷⁹ Rum, 30/30.

⁸⁰ Gündüz, Turgay, age., s.137.

düşmüştür. İşledikleri günahlar sebebiyle daha önce sahip oldukları nimetlerden yoksun kalmış, felakete uğramıştır.⁸¹

Kur'an-ı Kerim'de bu ve buna benzer birçok örnekler zikredilmektedir. Toplumların yok oluşuna ait bu örneklerin çokluğu, toplumların zaman geçtikçe mutlaka çökeceği anlamına gelmemektedir. Fakat toplumlar hem evrensel nitelikli değişmez fitri tabiatlarından saptıkları, hem de peygamberlerin uyarılarına olumsuz cevap verdikleri için bir bozulma sürecine girmektedirler.⁸²

Kuşkusuz Kur'an'a göre Allah Teâla, milletlerin yükseliş ve çöküşlerini öngören birtakım prensip ve hükümler koymuştur. Ancak bu demek değildir ki bu yasalar, büsbütün insan iradesinden bağımsız işlemektedir. Elbette yasaları insanlar yaratamaz ve ortadan kaldıramaz. Fakat onların işlemeleri için gerekli şartları oluşturabilir ya da ortadan kaldıracaktır. Nitekim Kur'an'ın bu noktada üzerinde önemle üzerinde durduğu husus, bozuk toplumun çöküşüyle sonuçlanan dini, ahlaki ve toplumsal faktörlerdir.⁸³

Buna göre eğer bir millet, ahlaksızlığa, kötülüğe, haksızlığa, düşmanlığa, bozgunculuğa, günaha dalar, nankör kesilir ve Allah'a isyan ederse, ilahi değerlere aykırı davranışta bulunursa, arzu ve eğilimlerinin tutsağı haline gelirse sahip olduğu nimetlerden mahrum kalır, perişan olur. Böylece toplumsal yapı yıkılır, inanç bağları kopar dağılır.

Sonuç olarak bir toplumda bozulmanın yoğunlaştığı, insanların yaratılış amaçlarını unutup yeryüzünü fesada verdiği, böylece zulüm ve adaletsizliğin yaygınlaştığı zaman o toplumun çöküşü yakın demektir. Böyle bir durum da bir millet için Kur'an'ın cevaz vermediği tağyir halini ifade eder. Çünkü ahlak ve meziyetleri değiştirmek, isyana dalmak şükürden nankörlüğe dönmek, haksızlığa, bozgunculuğa, günaha dalmak, ilahi değerlere aykırı davranışlarda bulunmak Kur'an'ın cevaz vermediği değişim yönleridir. İnsanlara düşen görev olumlu yönde değişmeyi sağlamak, olumsuz değişimlere karşı direnmektir. Aksi halde Yüce Allah bir topluluğun kötülüğünü, yıkım ve felaketini murat ettiği zaman, mutlaka gerçekleşir. Allah'tan başka hiçbir güç ve yardımcı onların bu durumuna çare olamaz, içinde buldukları felaketten onları kurtaramaz, onlara herhangi bir yarar sağlayamaz. Hiçbir maddi güç ilahi iradenin gerçekleşmesini engelleyemez.⁸⁴

⁸¹ Kasapoğlu, Abdurrahman, age., s. 63.

⁸² Çelik, Celaleddin, age., s.122.

⁸³ Okumuş, Ejder, age., s.184.

⁸⁴ Kasapoğlu, Abdurrahman, age., s. 57.

2.1.6. Genel Değerlendirme

Tezimizde tağyir kavramı ile ilgili olarak özellikle ele aldığımız ayetlerden birisi olan Ra'd Suresi 11. ayetin şu kısmı:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ

“Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.” Toplumlarda meydana gelen tağyirin prensibine dikkat çekmektedir. Buna göre Yüce Allah'ın bir toplumun durumu olumsuz olarak değiştirmesinin sebebi, o toplumun fertlerinin kendi iç âlemlerini değiştirmeleridir. Kendi nefislerindeki, yani şahsiyetlerini, düşüncelerini, niyetlerini olumsuz mânâda değiştirmeleri, Yüce Allah'ın onları değiştirmesine sebep olmaktadır. Demek ki nefislerdeki değişim, sosyal değişime de sebep olmaktadır. Toplumun fertlerinde manevî değişim olmadıkça Allah onları değiştirmemektedir.

Tüm kâinatı sarsacak kadar güçlü olan insan nefsi değişime uğrayınca toplumun toz-duman olmasına neden olmaktadır. İnsanın amacı doğruluk, şeref, güzellik ve iyiliktir. İnsanın bunlara sırtını çevirmesi, toplumsal depremin oluşmasına sebep olmaktadır.

Kötüden iyiye doğru değişim mutlaka olmalıdır. Eğer bu değişim olmazsa, bu değişimin bıraktığı boşluğu ilâhî ceza doldurmaktadır. Değişimsizliğin getireceği İlâhî cezayı geri çevirmek mümkün olmadığı gibi bu konuda yardım almak da olası değildir. Ayetin son kelimesi olan “vâl” velî kelimesinden türemiştir ve "dost, yardımcı" demektir. Sığınak, Allah'ın azabına karşı koruyacak bir yardımcı, bir vekil de yoktur. O zaman o toplum geri dönüşü olmayan çöküşe doğru ilerliyor demektir. İyiden yana değişime sırtını dönen topluma Yüce Allah'ın takdir ettiği çöküş cezasını hiçbir şey geri çeviremez. Öte yandan yine aynı bağlamda ele aldığımız Enfal Suresi 53. Ayete de baktığımız zaman:

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Bu böyledir, bir toplum, kendilerinde bulunanı değiştirmedikçe, Allah da onlara verdiği nimeti değiştirmez Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.” Aynı şekilde tağyir kavramı ile ilgili ilkelerin burada da söz konusu olduğunu görmekteyiz.

İşte Enfal 53 ile Ra'd 11. ayetlerde yer alan enfüs kavramı, 'şahsiyet, kimlik, kişilik, karakter' manalarına gelmektedir. Demek ki toplumları tağyir eden, yani Allah tarafından değiştirilmelerine neden olan dinamik, kimlik bunalımıdır.

'Kendilerinde bulunan' ifadesine başka bir anlam daha verilebilir: Toplum iç dinamiklerini değiştirmedikçe, dış dinamikler onları asla de süremeyecektir. Toplumların içten çürüyeceğini, içteki özellikler canlı onlar kötünden yana değişmedikçe, Allah onlara dışarıdan değiştirici bir etki yapmayacaktır.

Ayette geçen ifadesi ile '*kendinde bulunanı değiştirme*'nin anlamı, toplumsal ahlâk ve meziyetlerdir. Ayetteki nimetten kast edilen güzel ahlâk ve meziyetler gibi bir toplum için önemli sosyal ve manevi nimetler olabilir. Bu nimetlerdeki değişimi meydana getiren sebep insanların, o toplumdaki fertlerin şahsiyetlerini, güzel ahlâk ve meziyetlerini değiştirmeleridir, İnsanların meydana getirdiği bu değişim İlâhî değişimi getirmekte ve onun sebebi olmaktadır.

Bir toplum kendi iyi hallerini bozmadıkça Allah'ın onlara bahşettiği ekonomik ve ahlâkî nimetleri değiştirilmeyecektir Allah'ın nimetlerini değiştirmesi, onların başına felâketlerin gelmesi demektir.

Yüce Allah bu prensibi toplum açısından koymaktadır, ama toplumsal değişimin ferdî manada psikolojik değişimle gerçekleştiğini belirtmektedir. Sosyal, ekonomik ve ahlâkî değişimin temelinde insanların manevi değişimlerinin olduğunu söylemektedir.⁸⁵ Netice olarak diyebiliriz ki, bir toplum kötünden yana değişime uğruyorsa, bunun sebebini kendi şahsiyetlerindeki değişimde görmeli ve ona bağlamalıdır. Kendi şahsiyetini değiştirmeyen halkın meydana getirdiği toplumu Allah da değiştirmeyecektir.

⁸⁵ Bayraklı, Bayraktar, age., s.182-183.

SONUÇ

Tağyir; bir şeyi bulunduğu halden başka bir hale getirmeyi ifade eden bir kavramdır. Tağyir fiilinin söz konusu olduğu durumlarda ya varlıkların durumu değişir veyahut buldukları ortamda birtakım değişiklikler söz konusu olur. Bazen de değiştirilen şeyin yerine bir başkası getirilir.

Kur'an'da değişmeyi ifade eden pek çok kavram içinde özellikle üzerinde durduğumuz '*tağyir*' kavramı tezimizde merkezi bir kavram olarak incelemeye çalıştık. Tezimizin giriş bölümünde '*tağyir*' kavramının kelime ve terim anlamlarını ele aldık. Tağyir kavramı içinde bulunduğu anlam sahası itibariyle bazı kelimelere yakın anlamlılığı olan bir kelimedir. Değişme anlamı itibariyle tebdil, tahrif, tahvil, tasrif ve müdavele kelimeleriyle yakın anlamlıdır. Bu nedenle toplumların muhtelif yönlerde yaşadıkları değişimleri ifade eden tahvil, tebdil ve inkılap gibi kavramlar da ele alınarak tezimizin birinci bölümünde işlenmiştir. Esasen hayatın bütün alanlarını kapsayıcı bir dil kullanarak değerler sistemini oluşturan Kur'an'ın bu dili, kendi anlam ve muhteva yapısı içinde bir bütünlük arz etmektedir. Tağyir kavramı ile ilgili kavramlar da bu bütünlük içerisinde diğerleriyle birlikte anlam kazanmaktadır.

Yüce Allah, toplumsal değişmeyi olumlu anlamda yönlendirici olarak uyarıcı peygamberler göndermekle birlikte, insanların bu değişime sosyal ve psikolojik açıdan hazırlıklı olmalarını sağlayacak müdahaleler ve kolaylaştırmalarda da bulunmaktadır. Kur'an'ın insanlar için öngördüğü değişim, insanların zamanla inanç, anlayış ve yaşantılarını Allah'ın kendileri için seçip beğendiği fitrat dinine göre düzeltip, değiştirmeleri yönünde belirginleşmektedir.

Öte yandan Kur'an, değişimin meydana gelmesinde şartlı önerme şeklinde ifade edilen prensipleri de gündeme getirmektedir. Buna göre insanlar değişim için hür iradeleriyle sebepleri işlediklerinde, Allah onlara bu eylemlerinin karşılığını vermektedir. Tezimizin ikinci bölümünde de toplumların tağyirine neden olan bu sebepleri Kur'an perspektifi içinde ele almaya çalıştık.

Bu anlamda geçmiş toplumların karşılaştıkları akıbetler, cezalar ve çöküşler, hakikate yaklaşmaları ve zulmü bırakmaları için, kendilerine peygamberlerce delil diye gösterilen mucizelere rağmen zulümde ısrar etmeleri nedeniyle gerçekleşen sünnetlerdendir.

Esasen sünnetullah, insan iradesinin tarih ve toplum içerisindeki belirleyiciliğini sınırlayıcı bir işleyişe sahip görünmemektedir. Aslında her toplum kendi kendini değiştirme yeteneğine potansiyel olarak sahiptir ve bu değişimin yönü insanların hür iradelerinin belirlediği doğrultuda olmaktadır. Kur'an'a göre Allah Teâlâ, milletlerin yükseliş ve çöküşlerini öngören birtakım prensip ve hükümler koymuştur. Ancak bu demek değildir ki bu yasalar, büsbütün insan iradesinden bağımsız işlemektedir. Nitekim Kur'an'ın bu noktada üzerinde önemle üzerinde durduğu husus, bozuk toplumun çöküşüyle sonuçlanan dinî, ahlaki ve toplumsal faktörlerdir. Tarih boyunca toplumların karşılaştıkları kötü akıbetlerin sebeplerinin, neticesi itibarıyla bütün toplumu kuşatan değişimler olduğu da görülmüştür.

Örneğin bireye ait bir tutum olmanın ötesinde, toplumların kendilerine özgü farklılıklarının diğer toplumlara karşı "büyüklenme" aracı olarak kullanılmasıyla sosyal bir tutum olarak tezahür eden kibir de, aynı şekilde toplumun sosyal ilişkilerinde ve diğer toplumlar karşısında sağlıklı bir düşünce yapısının oluşmasına engel olmaktadır.

Buna göre bir topluluk, kendisinde bulunan güzel ahlak ve meziyetleri taşıyıp edip gaflete dalmadıkça, ya da imandan küfre, şükür halinden nankörlük haline dönmedikçe kısaca nefislerindeki hali değiştirmedikçe, Allah onların elindeki nimetleri, imkânı, iyi hali, değiştirmez, onları bunlardan yoksun bırakmaz. Ancak bir millet kötülüğe, düşmanlığa, haksızlığa, isyana dalar, nankör kesilir ve Allah'a asi olursa sahip olduğu nimetlerden mahrum olur, perişan olur. Böylece toplumsal birliktelik bozulur, inanç bağları kopar.

İnsanların sağlam bir temel üzerine oturmayan inançları onları bozuk işler yapmaya sevk eder. Çünkü bu durumda insanların heva ve hevesleri devreye girer. Nasıl ki sağlam bir temel üzerine oturmayan bina zamanla çökerse işte sağlam bir inanç temeline oturmayan amel ve ahlak da bozulmaya yüz tutar. İtikattaki bu bozukluk amel ve ahlaki boyuta sirayet eder. Nasıl ki sağlam bir temel üzerine oturmayan bina zamanla çökerse işte sağlam bir inanç temeline oturmayan amel ve ahlak da aynı akıbete duçar olur. İnsanların heva ve heveslerinin galip olduğu toplumlarda da zamanla ekonomik bozulma meydana gelir ve gelir dağılımında fakirlerin sürekli aleyhine şeklinde erozyona uğrar. Bu ekonomik yapı içerisinde zengin daha zengin fakirse daha fakir hale gelmeye başlar. Zamanla zenginler yönetimi ele geçirir. Onlar da kendi isteklerine göre toplumu yönetirler. Böylece bozuk bir yönetimle insanlar arasında zulüm ve haksızlık yerleşmeye başlar. Zamanla adalet ortadan kalkar.

Böylece toplumun rehabetine yol açan lüks ve refah, toplumsal fedakârlık isteyen durumlarda tehlikelere göğüs germe ve mücadele etme duygusunu zayıflatır. Böyle bir tağyir sürecine girmiş toplumlar, içlerindeki varlıklının haddi aşmalarına karşı koymadıklarından dolayı kendi yok oluş süreçlerini yine kendileri hazırlamaktadırlar.

Özet olarak diyebiliriz ki, bir toplum kötüden yana değişime uğruyorsa, bunun sebebini kendi şahsiyetlerindeki değişimde görmeli ve ona bağlamalıdır. Kendi şahsiyetini değiştirmeyen halkın meydana getirdiği toplumu Allah da değiştirmeyecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULBÂKÎ**, Fuâd, **el-Mu'cemu'l-Mufehres**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005.
- BAYRAKLI**, Bayraktar, **Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları**, M.Ü.İ.F.A.V. Yay., İstanbul, 1999.
- BEKİR** Topaloğlu, **HAYREDDİN Karaman**, **Arapça Türkçe Yeni Kamus**, Elif Ofset, İstanbul 1985.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Alisi ve Tefsiri**, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, trs.
- ÇAĞRICI**, Mustafa, "**Kibir Mad.**", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Ankara, 2002.
- ÇELİK**, Celaledin, **Kur'an'da Toplumsal Değişim**, İnsan Yay., İstanbul, 1996.
- ESED**, Muhammed, **Kur'an Mesajı**, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul, 2002,
- DİNİ KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ**, D.İ.B. Yay. Ankara, 2005.
- GÜNDÜZ**, Turgay, **Kur'an'da Korku Motifi**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2004.
- İBN ÂŞUR**, Muhammed Tahir, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Dâr'u Sahnun, Tunus, 1997.
- İBN KESİR**, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri**, (Çev. Bekir KARLIĞA, Bedrettin ÇETİNER), Çağrı Yay., İstanbul, 1993.
- İBN MANZUR**, **Lisanu'l-Arap**, Daru'l-Sadır, Beyrut, trs.
- İSFEHANİ**, Ragıb, **el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an**, Mektebetü Nezar, Mustafa Elbani, trs.
- HANÇERLİOĞLU**, Orhan, **İslam İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- KASAPOĞLU**, Abdurrahman, "**Kur'an'da 'Tağyîr' Olgusu**", **-Bireysel ve Toplumsal Değişme-**, EKEV Akademi Dergisi, sayı: 27, Erzurum, 2006.
- KONYALI**, Mehmed Vehbi, **Büyük Kur'an Tefsiri**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, trs.
- KUR'AN-I KERİM MEALİ**, D.İ.B. Yay. 22. Baskı Ankara, 2012.
- KUR'AN YOLU**, **Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yay. Ankara, 2006.
- KURTUBİ**, **el-Cami'li Ahkami'l-Kur'an**, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2006.
- MEVDUDİ**, Ebu'l A'lâ, **Tefhîmu'l-Kur'an**, İnsan Yay., İstanbul, 1991.
- MUHAMMED ALİ SABUNİ**, **Safvetü't-Tefasir**, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, trs.

- MUTÇALI**, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.
- NESEFİ**, Abdullah İbn Ahmed, **Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl**, Dar'ul-Marife, Beyrut, 2000.
- OKUMUŞ**, Ejder, **Toplumsal Değişme ve Din**, İnsan Yay., İstanbul, 2003,
- RAZİ**, Fahrudin, **Mefatih'ul-Gayb**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981.
- TABERİ**, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, **Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an**, Müessesetür-Risale, 2000.
- TOSHİHIKO**, Izutsu, **Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul, 2011, s.222.
- ÖZSOY**, Ömer, **Sünnetullah**, Fecr Yay., Ankara, 1999.
- SARI**, Mevlüt, **el-Mevarid**, Bahar Yay., İst., 1982.
- SEYYİD KUTUB**, **Fi Zilali'l-Kur'an**, (Çev. İ.Hakkı Şengüler, M.Emin Saraç, Bekir Karlığa), İstanbul, 1992.
- SOYSALDI**, Mehmet, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Fecr Yay., Ankara 2001.
- ÜNAL**, Ali, **Kur'an'da Temel Kavramlar**, Beyan Yay., İstanbul, 1986.
- YAZIR**, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, (Sad. İsmail Karaçam ve ark.), Azim Dağıtım, İst., 1992.
- YILDIRIM**, Celal, **Asrın Kur'ân Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İzmir, 1986.
- YILMAZ**, Hasan, **Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması**, Kurav Yay., Bursa, 2007.
- ZUHAYLİ**, Vehbe, **Tefsîru'l-Münîr**, Daru'l-Fikr, Şam, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

1974 yılında Bursa ili Keles İlçesinde doğdu. İlkokulu 1986 yılında Bursa Davutkadı İlkokulunda tamamladı. 1988 yılında Bursa Üftade Kur'an Kursunda hafızlığını tamamladı. 1994 yılında Bursa İmam-Hatip lisesini bitirdi. 1999 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2000 yılında Burdur'da askerliğini yaptı. 15.01.2001 yılında İmam-Hatip olarak Bursa –Keles İlçesine bağlı Kocakovacık Köyüne atandı. 2002–2005 yılları arasında, Diyanet İşleri Başkanlığının İstanbul Haseki Eğitim Merkezindeki Müftülük ve Vaizlik İhtisas Kursunu bitirdi. İhtisas Kursunu bitirdikten sonra Antalya-Finike İlçe Müftülüğünde Vaiz olarak çalıştı. 2007-2010 Yılları arasında T.C. Düsseldorf Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşeliği nezdinde bulunan Oberhausen şehrinde din görevlisi olarak görev yaptı.

Yurtdışı dönüşü 01.06.2010 tarihinden itibaren de Malatya/Kuluncak İlçe Müftüsü olarak göreve başladı. 26.08.2013 tarihi itibarıyla Uşak İli Ulubey ilçesi müftülüğüne naklen atanmıştır. Halen aynı yerde görev yapmaktadır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.